

FRIEDRICH

NIETZSCHE

ANTI
KRIST

BIBLIOTEKA SAPIENS

Friedrich Nietzsche

ANTIKRIST
PROKLETO KRŠĆANSTVO

Naslov izvornika

Friedrich Nietzsche DER ANTICHRIST. FLUCH AUF DAS CHRISTENTHUM.
(napisan 1888, objavljen 1895.)

S njemačkoga prevela
Neda Paravić

Zagreb, 1999.

Predgovor

Ova knjiga pripada najmalobrojnijima. Možda ni jedan od njih više ne živi. Možda onima koji razumiju mojega Zaratustru: kako bih se *smio* zamijeniti s onima koje se još i danas pozorno sluša? — Tek preksutrašnjica pripada meni. Neki se rađaju posthumno.

Uvjete pod kojima me razumiju, a zatim *nužno* razumiju, poznajem i te kako dobro. U stvarima duha čovjek mora biti pošten do okrutnosti već i zato da bi samo izdržao svoju ozbiljnost, svoju strast. Čovjek mora biti vičan životu u brdima — kako bi *ispod* sebe vidio to bijedno doba brbljarija o politici i samoljublju naroda. Čovjek mora postati ravnodušan, ne mora nikada pitati da li istina koristi, da li nekomu biva sudbinom... Sklonost prema snazi za pitanja za koja danas nitko nema hrabrosti; hrabrost za *zabranjeno*, predodređenost za labirint. Iskustvo od sedam samoća. Nove uši za novu glazbu. Nove oči za ono najudaljenije. Nova savjest za dosad nijeme istine. *I* volja za ekonomiju velikoga stila: sačuvati njezinu snagu, njezino *oduševljenje*... Poštovanje prema sebi; ljubav prema sebi; bezuvjetnu slobodu naspram sebi...

E pa dobro! Samo to su moji čitatelji, moji pravi čitatelji, moji predodređeni čitatelji: što mi znači *ostatak*? Ostatak je tek čovječanstvo. — Od čovječanstva moramo biti moćniji snagom, *visinom* duše — prezirom...

Friedrich Nietzsche

1.

— **P**ogledajmo se u lice. Mi smo Hiperborejci — vrlo dobro znamo kako živimo u prikrajku. "Put k Hiperborejcima nećeš naći ni kopnom ni vodom": to je već i Pindar znao o nama. Onkraj sjevera, leda, smrti — *naš život, naša sreća*... Otkrili smo sreću, znamo put, našli smo izlaz iz svih tisućljeća labirinta. Tko ga je *drugi* našao? Možda moderni čovjek? "Ja ne znam kamo da se okrenem; ja sam sve što ne zna kamo da se okrene" — uzdiše moderni čovjek... Bolovali smo od *te* modernosti — od nečasna mira, od kukavičkoga kompromisa, od sve vrle nečistoće modernoga Da i Ne. Ta trpeljivost i *largeur*¹ srca, koja sve "oprašta" jer sve "shvaća", za nas je *scirocco*². Bolje živjeti u ledu negoli među modernim vrlinama i drugim južnim vjetrovima!... Bili smo dovoljno hrabri, nismo štedjeli ni sebe ni druge: no dugo nismo znali *kamo* sa svojom hrabrošću. Postali smo mračni, nazvali su nas fatalistima. *Naš fatum* — *bijaše* to punina, napinjanje, gomilanje snaga. Žudjeli smo za bljeskom i djelima, ostali najdalje od sreće slabića, od "predaje"... Oluja bijaše u našem zraku, priroda, koja jesmo, potamnijela je — *jer nismo imali put*. Formula naše sreće: jedno Da, jedno Ne, jedna ravna crta, jedan *cilj*.

2.

Što je dobro? — Sve što jača moć, volju za moć, samu moć u čovjeku.

Što je loše? — Sve što potječe od slabosti.

Što je sreća? — Osjećaj da moć *raste*, da se svladava prepreka.

Ne zadovoljstvo nego veća moć; *ne* mir općenito nego rat, *ne* vrlina nego vrsnoća (vrlina u renesansnom stilu, *virtù*, vrlina bez moralina³).

Slabi i neuspješni trebaju propasti: prvo načelo *naše* ljubavi prema čovjeku. A pritom im treba još i pomoći.

Što je štetnije od ikojeg poroka? — Djelatno suosjećanje sa svim neuspješnima i slabima — kršćanstvo...

3.

Problem koji ovdje postavljam ne svodi se na to *što* čovječanstvo treba smijeniti u redoslijedu bića (— čovjek je *kraj*), nego na tip čovjeka koji treba *uzgojiti*, *htjeti*, kao viševrijednoga, dostojnijega života, sigurnijega u budućnost.

Taj viševrijedni tip već je prilično često postojao: ali kao sretan slučaj, kao iznimka, nikada kao nešto što je netko *htio*. Štoviše, upravo su se *njega* najviše bojali, dosada je bio gotovo *ono* strašno; — a od straha htjeli su, uzgojili, *dobili* obrnuti tip: domaću životinju, životinju u krdu, bolesnu životinju čovjeka — kršćanina...

4.

Čovječanstvo *nije* razvitak u bolje ili jače ili više, kako se to danas vjeruje. "Napredak" je samo moderna ideja, to jest lažna ideja. Današnji je Europljanin svojom vrijednošću daleko ispod renesansnoga Europljanina; napredak u razvitku *nije* bezuvjetno, bez obzira na potrebu, uzdizanje, uspon, jačanje.

¹ Širina (franc.)

² Topli mediteranski vjetar (talijan.)

³ Nietzscheova tvorba prema analogiji s jez. tvorbom kem. spojeva na -in, a odnosi se na uskogradno, malograđansko shvaćanje morala (prev.)

U drugom smislu na najrazličitijim mjestima na zemlji i iz najrazličitijih kultura stalno uspijevaju pojedinačni slučajevi, s kojima se zapravo predstavlja *viši tip*: nešto što je u odnosu na svekoliko čovječanstvo vrsta nadčovjeka. Takvi sretni slučajevi veličanstvena uspijevanja oduvijek su bili mogući i možda će uvijek biti mogući. Pa i čitavi rodovi, plemena, narodi mogu u nekim okolnostima biti takav *zgoditak*.

5.

Kršćanstvo ne treba kititi i dotjerivati: ono je vodilo *rat na život i smrt* protiv toga *višeg* tipa, ono je izopćilo sve temeljne instinkte toga tipa, ono je iz tih instinkata izdestiliralo zlo, *zloga* — jak je čovjek tipični pokvarenjak, "pokvareni čovjek". Kršćanstvo je stalo na stranu slabih, niskih, neuspješnih, od *oprečnosti* s instinktima za održanje jakoga života stvorilo je ideal; iskvarilo je um i duhovno najjačih priroda poučavajući da najviše vrijednosti duhovnosti treba smatrati grijeshima, varavima, *iskušenjima*. Najbjedniji primjer — izopačenost Pascala, koji je mislio da mu je um izopačen istočnim grijehom, a izopačilo ga je samo njegovo kršćanstvo! —

6.

Bolna je, jeziva drama koja mi puca pred očima: pomaknuo sam zavjesu s čovjekove *pokvarenosti*. Ta je riječ, u mojim ustima, barem zaštićena od sumnje da sadrži čovjekovu moralnu optužbu. Zamišljena je — htio bih to još jednom naglasiti — bez *moralina*; i to do onoga stupnja na kojemu tu pokvarenost najjače osjećam, baš tamo gdje je čovjek najsvjesnije težio k "vrlini", k "božanskomu". Razumijem pokvarenost, to se već pogađa, u smislu dekadencije: tvrdim da su sve vrijednosti u kojima čovječanstvo sada obuhvaća ono najpoželjnije *vrijednosti dekadencije*.

Životinju, vrstu, pojedinca nazivam pokvarenima ako izgube instinkte, ako izaberu, ako *daju prednost* onome što im škodi. Povijest "viših osjećaja", "idealâ čovječanstva" — i možda ću je morati ispričati — bila bi gotovo objašnjenje *zašto* je čovjek tako pokvaren.

Sam život za mene je instinkt rasta, trajanja, nakupljanja snage, *moći*: gdje nema volje za moć, dolazi propast. Tvrdim da svim najvišim vrijednostima čovječanstva *nedostaje* ova volja, da vrijednosti propasti, *nihilističke* vrijednosti prevladavaju pod najsvetijim imenima.

7.

Kršćanstvo nazivaju religijom *samilosti*. — Samilost je u suprotnosti s afektima koji krijepe, koji povećavaju energiju životnoga osjećaja: ona djeluje depresivno. Gubi se snaga kad se suosjeća. Supatništvo još povećava i umnogostručuje gubitak snage, koji već sama patnja donosi životu. Sama patnja biva zaražena supatništvom; ovisno o okolnostima, njome se može doseći ukupni gubitak života i životne energije, koji je u apsurdnom odnosu prema kvantumu uzroka (— smrt Nazarećanina). To je prvo gledište; no, postoji još jedno važnije. Mjeri li se sućut prema vrijednosti reakcija što ih ona obično stvara, njezin se životno opasni karakter javlja u još jasnijem svjetlu. Suosjećanje općenito koči zakon razvitka, koji je zakon *selekcije*. Ono održava što je zrelo za propast, opire se u korist onoga što je život razbaštinió i osudio, obiljem svakakvih promašaja, koje održava na životu, daje samom životu mračan i dvojbjen vid. Usudili su se suosjećanje nazvati vrlinom (— u svakom *otmjenom* moralu smatra se slabošću —); otišli su i dalje, pa su ga pretvorili u vrlinu, u podlogu i podrijetlo svih vrlina — dakako, samo ono što stalno treba imati na oku, sa stajališta filozofije koja je nihilistička, koja je na sebi nosila natpis *nijekanje života*. Schopenhauer je imao pravo kad je rekao da samilost nijeće život, čini ga još *dostojnijim nijekanja* — samilost je *praxis*

nihilizma. Ponavljam: taj depresivni i kužni instinkt onemogućava one instinkte koji teže k održanju i podizanju vrijednosti života: *on je i kao multiplikator bijede* i kao *konzervator* svega bijednoga glavno oruđe jačanja dekadencije — samilost navodi na *Ništa!* ... Ne kaže se "Ništa": umjesto toga kaže se "Onostranost"; ili "Bog"; ili "pravi život"; ili nirvana, spasenje, blaženstvo... Ta nevinna retorika iz carstva religijsko-moralne idiosinkrazije čini se *mnogo nevinijom* čim se shvati *koja* se tendencija krije pod plaštem uzvišenih riječi: tendencija *neprijateljstva prema životu*. Schopenhauer je bio neprijatelj života: *stoga* mu se samilost pretvorila u vrlinu... Aristotel je, kako je poznato, vidio u samilosti bolesno i opasno stanje, koje bi bilo dobro povremeno rješavati purgativom; tragediju je shvaćao kao purgativ. Polazeći od životnoga instinkta, trebalo bi zapravo tražiti sredstvo da se probode takvo bolesno i opasno gomilanje samilosti kao u Schopenhauera (a, nažalost, i u našoj sveukupnoj književnoj i umjetničkoj dekadenciji od Petrograda do Pariza, od Tolstoja do Wagnera) kako bi *prsnula*... Ništa nije nezdravije, usred naše nezdrave modernosti, od kršćanske sućuti. *Tu* treba biti liječnik, *tu* treba biti nepopustljiv, *tu* treba zarezati nožem — to je *naša* zadaća, to je *naš* način ljubavi prema čovjeku, time smo mi filozofi, mi Hiperborejci — — —

8.

Potrebno je reći *koga* osjećamo kao svoju suprotnost — teologe i sve što u tijelu ima krv teologa — svu našu filozofiju... Treba valjda vidjeti sudbinu izbliza, još bolje, sam je doživjeti, treba valjda od nje gotovo propasti, kako se ovdje više ne bi dopustila šala (— slobodoumlje naše gospode prirodoslovaca i fiziologa u mojim je očima *šala*, — njima nedostaje strasti u tim stvarima, *patnje* zbog njih —). To se otrovanje proteže mnogo dalje negoli se misli; pronašao sam teološki instinkt preuzetnosti posvuda gdje se čovjek danas osjeća kao "idealist", gdje čovjek, svojim visokim podrijetlom, uzima sebi pravo da na zbilju gleda nadmoćno i strano... Idealist ima, poput svećenika, sve velike pojmove u ruci (— i ne samo u ruci!), s dobrohotnim prezirom iskorištava ih protiv "razuma", "osjetila", "časti", "lagodna života", "znanosti", vidi ih *ispod* sebe, poput štetnih i zamamnih sila iznad kojih lebdi "duh" u čistoj zasebosti: — kao da poniznost, čednost, siromaštvo, jednom riječju *svetost*, nisu životu dosad nanijeli neizrecivo više štete od svih strahota i poroka... Čisti duh čista je laž... Sve dotle dok se svećenik još smatra *višom* vrstom čovjeka, taj *profesionalni* odricatelj, klevetnik, trovatelj života, nema odgovora na pitanje: što *jest* istina? Istinu su već postavili naglavce ako se svjesni zagovaratelj ničega i negiranja smatra zastupnikom "istine"...

9.

Ratujem protiv toga teološkog instinkta: posvuda sam nalazio njegov trag. Tko u tijelu ima teološku krv, ima od početka prema svemu pogrešan i nečastan stav. Patos koji se iz toga razvija naziva se *vjera*: a to znači, jednom zauvijek zatvoriti oči pred sobom kako se ne bi patilo od pogleda na neizlječivu himbenost. Od te pogrešne optike na sve, u čovjeku se razvija moral, vrlina, svetost, *čista* se savjest povezuje s *lažnim* gledanjem — zahtijeva se da ni jedna *druga* optika ne smije imati veću vrijednost kad se vlastita proglasila sakro-sanktnim imenima "Bog", "otkupljenje", "vječnost". Posvuda sam iskopao teološki instinkt: to je najrašireniji, zapravo *podzemni* oblik himbe, koji postoji na zemlji. Što teolog osjeća kao istinito, *mora* biti himbeno: u tome je gotovo kriterij istine. Njegov najdublji instinkt samoodržanja zabranjuje da realnost u bilo kojoj točki dođe do ugleda ili pak barem do riječi. Dokle god dopire teološki utjecaj, *prosudba o vrijednosti* postavljena je naglavce, pojmovi "istinit" i "lažan" neizbježno su obrnuti: što je za život najštetnije, ovdje se zove "istinitim", što ga bodri, uzdiže, potvrđuje, opravdava i potiče na pobjedu, zove se "lažnim"... Dogodi li

se da teolozi zbog "savjesti" vladara (*ili* narodâ...) pruže ruku prema *moći*, ne dvojimo što se zapravo svaki put zbiva: volja za kraj, *nihilistička* volja hoće moć...

10.

Nijemcima je odmah jasno kad kažem da je filozofija iskvarena teološkom krvlju. Protestantski je pastor djed njemačke filozofije, a sam protestantizam njezin je *peccatum originale*⁴. Definicija protestantizma: hemipareza kršćanstva — *kao i* uma... Dovoljno je samo izgovoriti riječi "tubinska škola"⁵ kako bi se shvatilo što je zapravo njemačka filozofija — *podmukla* teologija... Švabi su najbolji lašci u Njemačkoj, lažu i ne znajući da lažu... Odakle likovanje kojim je pojavu *Kanta* pozdravio cijeli njemački učeni svijet što se sastoji od tri četvrtine pastorskih i učiteljskih sinova —, odakle njemačko uvjerenje, koje još ima odjeka, da s *Kantom* počinje promjena *nabolje*? Teološki instinkt u njemačkom učenjaku otkrio je ono *što* je sada ponovno moguće... Tajni put prema starom idealu bio je otvoren, pojam "*pravi* svijet"; pojam morala kao *biti* svijeta (— te dvije najopakije pogreške koje postoje!) sada se, zbog svoje prepredene skepse, ipak više ne može *pobiti*, ako se već ne može dokazati... Um, *pravo* uma ne dopire tako daleko... *zbilja* je pretvorena u "*prived*"; potpuno *lažni* svijet, ono što jest, pretvoreno je u *zbilju*... *Kantov* uspjeh samo je teološki uspjeh: *Kant* je, poput *Luthera*, poput *Leibnitza*, još jedna kočnica u njemačkoj čestitosti, već po sebi klimavoj — —

11.

Još jednu riječ protiv *Kanta* kao *moralista*. Krepost mora biti *naš* izum, *naša* najosobnija nužna obrana i nužna potreba: u svakom drugom smislu ona je samo opasnost. Što ne uvjetuje naš život, *škodi* mu: krepost samo iz osjećaja poštovanja prema pojmu "krepost", kako je to htio *Kant*, štetna je. "Krepost", "dužnost", "dobro po sebi", dobro s obilježjem bezličnosti i općenite vrijednosti — tlapnje su u kojima se izražava propast, posljednje slabljenje života, *konigsberška* nerazumljivost. Zakoni najosnovnijega održanja i rasta zahtijevaju obrnuto: da svatko izumi *svoju* krepost, *svoj* kategorički imperativ. Narod propada ako pobrka *svoju* dužnost s pojmom dužnosti općenito. Ništa ne uništava temeljitije, ništa toliko iznutra, koliko svaka "bezlična" dužnost, svako žrtvovanje molohu apstrakcije. — Kako se *Kantov* kategorički imperativ nije osjetio kao *životno opasan*?... Samo ga je teološki instinkt uzeo u zaštitu! — Djelovanje, na koje prisiljava instinkt života, dokazuje se radošću da je *pravo* djelovanje: a onaj nihilist s kršćansko-dogmatskom utrobom shvatio je radost kao *prigovor*... Što razara brže negoli raditi, misliti, osjećati bez unutarnje potrebe, bez duboko osobnoga izbora, bez radosti? kao automat "dužnosti"? Upravo to je *recept* za dekadenciju, čak za idiotizam... *Kant* je postao idiot. — I to je bio suvremenik *Goethea*! Toga pauka zloslutne mreže smatrali su *njemačkim* filozofom — i još ga smatraju!... Pazim da ne kažem što mislim o Nijemcima... Nije li *Kant* u francuskoj revoluciji vidio prijelaz neorganskoga oblika države u *organski*? Nije li se on pitao postoji li događaj koji se uopće ne može objasniti drukčije nego moralnom sklonošću čovječanstva kako bi se njome jednom zauvijek *dokazala* "tendencija čovječanstva prema dobrome"? *Kantov* odgovor: "To je revolucija." Promašeni instinkt u svemu i svakomu, protupriroda kao instinkt, njemačka dekadencija kao filozofija — *to je Kant!* —

⁴ Iskonski grijeh (lat.)

⁵ Tübinger se nalazi u Njemačkoj. Tubinska škola (Tübinger Stift) je čuvena protestantska ustanova u kojoj su, krajem XVIII stolecâ, između ostalih učili Schelling, Hölderlin i Hegel. (prev.)

12.

Izuzimam nekoliko skeptika, pristojni tip u povijesti filozofije: no, ostatak ne poznaje primarne zahtjeve intelektualnoga poštenja. Svi se zajedno ponašaju kao babe, svi ti veliki sanjari i čudesne životinje — za njih su "lijepi osjećaji" već argumenti, "uzdignuta prsa" mijeh božanstva; uvjerenje *kriterij* istine. Kant još na posljetku, u "njemačkoj" nevinosti, pokušava taj oblik pokvarenosti, taj nedostatak intelektualne savjesti, pretvoriti u znanost pod pojmom "praktički um". Upravo stoga izmislio je nekakav um, a um nas ne bi trebao zabrinjavati kad se oglasi moral, kad se oglasi uzvišeni zahtjev "moraš". Ako se uzme o obzir da je u svih naroda filozof tek daljnji razvitak svećeničkoga tipa, više ne iznenađuje to svećeničko naslijede, to *krivotvorenje pred samim sobom*. Ako imamo svete zadaće, na primjer poboljšati, spasiti, izbaviti ljude, ako u njedrima nosimo božanstvo, ako smo glasno-govornici onostranih imperativa, onda smo s takvom misijom već izvan svih samo razumskih vrijednosti — već *sami* posvećeni takvom zadaćom, već sami tip višega reda! ... Što se svećenika tiče *znanost!* On je previsoko da bi za to mario! — A svećenik je dosad *vladao!* *On je određivao* pojam "istinit" i "neistinit"!

13.

Nemojmo ovo podcijeniti: *mi sami*, mi slobodni duhovi, već jesmo "prevrednovanje svih vrijednosti", *živa* objava rata i svim starim pojmovima "istinitog" i "neistinitog" i pobjede nad njima. Najvrednije spoznaje otkrivaju se najkasnije; ali najvrednije su spoznaje *metode*. Sve metode, sve pretpostavke naše sadašnje znanstvenosti navlačile su na sebe tisućljetni prezir, zbog njih je čovjek bio isključen iz druženja s "čestitim" ljudima — smatrali su ga "neprijateljem Boga", prezirateljem istine, "opsjednutim". U znanstvenom značaju bio je čandal⁶... Imali smo protiv sebe sav patos čovječanstva — njihov pojam o tome što *treba* biti istina, što *treba* biti dužnost istine: svaki "trebaš" bio je dosada okrenut protiv nas... Naši objekti, naše prakse, naš mirni, oprezni nepovjerljivi način — sve je to njemu bilo potpuno nedostojno i prezira vrijedno. — Možda bismo se na posljetku smjeli pitati, donekle primjereno, nije li zapravo *estetski* ukus držao čovječanstvo u takvoj dugoj sljepoći: ono je od istine tražilo *pitoreskni* učinak, od spoznavatelja je istodobno tražilo da on snažno djeluje na osjetila. Naša mu *skromnost* najdulje nije bila po ukusu... O, kako su to pogodili, ti Božji purani — —

14.

Naučili smo drukčije misliti. Postali smo u svemu skromniji. Podrijetlo čovjeka više ne izvodimo iz "duha", iz "božanstva", ponovno smo ga smjestili među životinje. Smatramo ga najjačom životinjom, jer je najlukaviji: odatle njegova duhovnost. S druge strane, branimo se od ispraznosti, koja bi i ovdje htjela ponovno biti glasna: kao da je čovjek bio velika skrivena namjera životinjskoga razvitka. On nipošto nije kruna stvaranja, svako je biće, uz njega, na istom stupnju savršenstva... I tvrdeći to, tvrdimo još previše: čovjek je srazmjerno najneuspjelija životinja, najbolesnija, koja je najopasnije odlutala od svojih instinkata — premda je, uza sve to, i *najzanimljivija!* — Što se tiče životinja, Descartes se prvi usudio iznijeti misao, sa smjelošću vrijednom poštovanja, da životinju smatra mehanizmom: naša se cijela fiziologija trudi da dokaže tu tvrdnju. Mi, logično, i ne stavljamo čovjeka u pozadinu, kako je to činio još Descartes: ono što se danas općenito shvaća o čovjeku, ne ide dalje od

⁶ Pripadnik najniže indijske kaste (prev.)

mehanicističkoga poimanja čovjeka. Nekoć su čovjeku u miraz višega reda dali "slobodnu volju", danas smo mu i volju uzeli, u smislu da se to više ne smije shvaćati kao sposobnost. Stara riječ "volja" služi samo za označavanje rezultante, vrstu individualne reakcije koja nužno slijedi niz dijelom proturječnih, dijelom skladnih poticaja: — volja više ne "djeluje", više ne "motivira"... Prije se u čovjekovoj svijesti, u "duhu", vidio dokaz njegova višeg podrijetla, njegova božanskoga podrijetla; kako bi postigao *savršenstvo*, savjetovali su mu da poput kornjače uvuče u sebe osjetila, da prekine druženje sa zemaljskim, da odbaci smrtni omotač tako da od njega ostane glavčina, "čisti duh". I tome smo promijenili mišljenje: osvješćivanje, "duh", smatramo upravo simptomom relativne nesavršenosti organizma, iskušavanjem, napipavanjem, promašajem, mukom za koju je potrošeno nepotrebno mnogo živčane snage — poričemo da se bilo što može učiniti savršenim sve dok se to čini još svjesno. "Čisti duh" čista je glupost: odbijemo li živčani sustav i osjetila, "smrtni omotač", tada smo se *preračunali* — ništa drugo!...

15.

Ni moral ni religija ne dodiruju se u kršćanstvu ni sa jednom točkom stvarnosti. Sami imaginarni *uzroci* ("Bog", "duša", "ja", "duh", "slobodna volja" — ili također "neslobodna"); same imaginarne *posljedice* ("grijech", "izbavljenje", "milost", "kazna", "oprost grijeha"). Općenje imaginarnih *bića* ("Bog" "duhovi" "duše"); imaginarna *prirodna* znanost (antropocentrična; potpuni nedostatak pojma prirodnih uzroka) imaginarna *psihologija* (sami nesporazumi sa samima sobom, tumačenja ugodnih i neugodnih općih osjećaja, na primjer stanja *nervusa simpatikusa* uz pomoć sporazumijevanja znakovima religijsko-moralne idiosinkrazije — "kajanje", "grižnja savjesti", "iskušavanje đavla", "Božja blizina"); imaginarna *teleologija* ("kraljevstvo Božje", "posljednji sud", "vječni život"). — Taj svijet čiste *fikcije* razlikuje se, na njegovu veliku štetu, od svijeta snova time što potonji *odražava* stvarnost, dok *on* stvarnost krivotvori, obezvjeđuje, niječe. Tek kad je pronađen pojam "prirode" kao protupojam "Bogu", riječ "prirodan" morala se poistovjetiti s riječju "opak" — sav onaj svijet fikcije ima korijene u *mržnji* prema prirodnome (— stvarnosti! —), on je izraz duboka nezadovoljstva sa stvarnim... *Ali time se sve objašnjava*. Tko jedini ima razloga da se *lažima izvuče* iz stvarnosti? Tko od nje *boluje*. No, bolovati od stvarnosti znači biti *unesrećena* stvarnost... Premoć osjećaja nezadovoljstva nad osjećajima zadovoljstva *uzrok* je toga fiktivnog morala i religije: no takva premoć daje *formulu* za dekadenciju...

16.

Na isti zaključak prisiljava nas kritika *kršćanskoga pojma o Bogu*. — Narod koji još vjeruje u sebe, ima još i svojega Boga. U njemu štuje uvjete zbog kojih je iznad svih drugih, svoje vrline — on projicira svoje samozadovoljstvo, svoj osjećaj moći u biće kojemu na tome može biti zahvalan. Tko je bogat, dat će; ponosan narod treba Boga kako bi *žrtvovao*... Religija je u takvim uvjetima oblik zahvalnosti. Čovjek je zahvalan na samom sebi: zato je potreban Bog. — Takav Bog mora biti u stanju koristiti i štetiti, moći biti prijatelj i neprijatelj — dive mu se u dobru i u zlu. *Protuprirodna* kastracija Boga u samo dobra Boga bila bi izvan svega poželjnoga. Potreban je i zao i dobar Bog: pa, čovjek vlastito postojanje ne zahvaljuje baš toleranciji, čovjekoljublju... Kome bi bio važan Bog koji ne bi znao za gnjev, osvetu, zavist, podsmijeh, lukavstvo i nasilje? kojemu možda ne bi bio poznat ni zanosni *ardeur*⁷ pobjede i uništenja? Takva Boga ne bismo razumjeli: čemu bismo ga onda imali? — Svakako: kad narod propada; kad konačno osjeća da gubi vjeru u budućnost, nadu u slobodu;

⁷ Žar (franc.)

kad mu pokornost kao primarna korist, vrline pokorenih prodru u svijest kao uvjeti održanja, tada se i njegov Bog *mora* promijeniti. On postaje podmukao, strašljiv, skroman, savjetuje "mir duše", prestanak mržnje, obzir, čak "ljubav" prema prijatelju i neprijatelju. Ustrajno moralizira, uvlači se u špilju svake privatne vrline, postaje svačiji Bog, postaje privatna osoba, postaje kozmopolit... Prije je predstavljao narod, jačinu naroda, sve agresivno i vlastohlepno iz duše naroda: sada je još samo dobri Bog... Zapravo, nema druge alternative za bogove: *ili* su volja za moć — i sve dok je tako, bit će narodni bogovi — *ili* nemoć za moć — i tada postaju nužno *dobri*...

17.

Kad god u bilo kojem obliku padne volja za moć, javlja se i fiziološka slabost, *décadence*. Božanstvo *dekadencije*, obrezivanjem lišeno svojih najmuževnijih vrline i nagona, sada nužno postaje Bog fiziološki zaostalih, slabih. Oni sebe ne zovu slabima, nazivaju se "dobrima". Razumije se, bez nagovještaja i potrebe, u kojim je tek trenucima povijesti moguća dualistička fikcija dobrog i zlog Boga. S istim instinktom, s kojim pokoreni spuštaju svojega Boga na "dobroga po sebi", brišu dobre osobine iz Boga svojih pobjednika; osvećuju se svojim gospodarima tako da *ocrnjuju* njihova Boga. — *Dobri* Bog, baš kao i Đavao, obojica izrodi *décadencea*. — Kako se može i danas toliko popustiti ograničenosti kršćanskih teologa da bi se s njima donijela odluka kako daljnji razvitak pojma o Bogu od "Boga Izraela", od pučkoga boga u kršćanskoga boga, u utjelovljenje svega dobrog predstavlja *napredak*? — No, i sam Renan to čini. Kao da Renan ima pravo na ograničenost! Suprotnost ipak udara u oči. Ako se uvjeti *uzlaznoga* života, ako se sve jako, hrabro, zapovjedničko, ponosito eliminira iz pojma bog, ako on tone korak po korak u simbol štapa za umorne, u spasilačko sidro za sve utopljenike, ako postaje bog sirotinje, bog grešnika, bog bolesnika *par excellence*, a *zadrži* predikat "spasitelj", "otkupitelj" kao božji predikat općenito: *o čemu* govori takav preobražaj? takva redukcija božanskoga? — Doduše: "Kraljevstvo Božje" time se povećalo. Prije ga je imao samo jedan narod, njegov "izabrani" narod. U međuvremenu je otišao, baš kao i njegov narod, u tuđinu, na putovanje, i otada se više nigdje nije smirio: sve dok na poslijetku nije posvuda bio kod kuće, veliki kozmopolit — sve dok nije pridobio "veliki broj" i pola zemaljske kugle. No, Bog "velikoga broja", demokrat među bogovima, ipak nije postao ponosni poganski bog: ostao je Židov, ostao je Bog zabačenih ulica, Bog mračnih kuteva i mjesta, svih nezdravih nastambi u cijelom svijetu!... Njegovo zemaljsko kraljevstvo ostalo je kraljevstvo podzemlja, bolnica, suterensko kraljevstvo, kraljevstvo geta... A on sam ostao je tako blijed, tako slab, tako *décadent*... Njime su zavladali čak najblijedi među blijedima, gospoda metafizičari, konceptijski albini. Ti su pleli oko njega mreže sve dok on, hipnotiziran njihovim pokretima, i sam nije postao pauk, i sam metafizičar. Tada je ponovno ispleo svijet iz sebe — *sub specie Spinozae*⁸ — tada se preobrazio u nešto sve tanje i blijede, postao "ideal", postao "čisti duh", postao "absolutum", postao "stvar po sebi"... *Propast jednoga boga*: Bog je postao "stvar po sebi"...

18.

Pojam kršćanskoga Boga — Bog kao bog bolesnih, Bog kao pauk, Bog kao duh — najpokvareniji je od svih pojmova o Bogu stvorenih na zemlji; on možda predstavlja mjerilo niskog vodostaja u silaznom razvitku tipa bogova. To je Bog koji se izrodio u *proturječje života*, umjesto da bude njegovo preobraženje i vječno *da!* U Bogu je objavljeno neprijateljstvo prema životu, prema prirodi, prema volji za životom! Bog je formula za svako

⁸ Igra riječi u njemačkom jeziku. Pauk i Spinoza. Pauk je *Spinne*. (prev.)

klevetanje "ovostranosti", za svaku laž o "onostranosti"! U Bogu se štjuje ništavilo, volja za ništavilom proglašena je svetom!...

19.

Činjenica što jake rase sjeverne Europe nisu odbacile kršćanskoga Boga doista ne služi na čast njihovoj religijskoj sklonosti, a da se ukus i ne spominje. Već su se *morale* obračunati s takvim bolesnim i starački slabim izrodom dekadencije. No, na njima je prokletstvo zato što se s njim nisu obračunale: tu bolest, tu starost, to proturječje primile su u sve svoje instinkte — otada više nisu *stvorile* Boga! Gotovo dva tisućljeća i još ni jedan jedini novi Bog! Naprotiv, još uvijek postoji i kao da s pravom postoji, kao *ultimatum* i *maksimum* bogotvorne sile, *creator spiritusa* u čovjeku, taj nemilosrdni Bog kršćanskoga monotono-teizma! Ta hibridna tvorba propasti sazdana od ništice, pojma i proturječja, u kojoj su ozakonjeni svi instinkti dekadencije, sve plašljivosti i umori duše! — —

20.

Svojom osudom kršćanstva ne bih htio nanijeti nepravdu srodnoj religiji, koja svojom brojnošću čak premašuje broj kršćanskih sljedbenika, nepravdu *budizmu*. Obje su tijesno povezane kao nihilističke religije, religije *dekadencije* — i obje su na najčudniji način odvojene jedna od druge. Kritičar kršćanstva duboko je zahvalan indijskim učenjacima na tome što se danas one mogu *usporediti*. — Budizam je stotinu puta realniji od kršćanstva — u njemu je utjelovljeno naslijede objektivnoga i promišljenog postavljanja problema, dolazi *nakon* stoljećima staroga filozofijskog pokreta, pojam "Bog" već je dokinut kad se on javlja. Budizam je jedina prava *pozitivistička* religija koju nam pruža povijest; i u svojoj spoznajnoj teoriji (strogom fenomenalizmu —), on više ne govori o "borbi protiv *grijeha*" nego, dajući potpuno pravo stvarnosti, o "borbi protiv bola". Iza sebe je već ostavio — time se uvelike razlikuje od kršćanstva — samoobmanu pojmova o moralu — on je, govoreći mojim jezikom, *onkraj* dobra i zla. — *Dvije* su fiziološke činjenice, na kojima se on temelji i na koje se usredotočuje: *prvo*, prevelika senzibilnost, koja se očituje kao rafinirana sposobnost za bol; *drugo*, prevelika duhovnost, predug život u pojmovima i logičkim postupcima, zbog čega je instinkt osobe oštećen u korist "bezličnoga" (— oba će stanja iz iskustva poznavati barem neki moji čitatelji, oni "objektivni", poput mene). Na temelju tih fizioloških uvjeta nastala je *depresija*: protiv nje Buda postupa higijenski. Suprotstavlja joj život u prirodi, nomadski život, umjerenost i brižljivost u izboru hrane; oprez prema svim alkoholnim pićima; također oprez prema svim afektima, koji stvaraju žučljivost, od kojih uzavre krv; nikakvu *zabrinutost*, ni za sebe, ni za druge. On traži predodžbe koje umiruju ili razvedravaju — pronalazi sredstva za odvikavanje od drugih. Smatra da dobrota, biti dobar, potiče zdravlje. *Molitva* je isključena kao i *askeza*; nema kategoričkoga imperativa, općenito nikakve *prisile*, pa ni unutar samostanske zajednice (— iz koje se može ponovno izići —). Sve bi to bila sredstva kako bi se pojačala ona prevelika senzibilnost. Upravo stoga i ne traži borbu protiv neistomišljenika; njegov nauk ne brani se ni od čega toliko koliko od osjećaja osvete, odbojnosti, *ressentimenta* (— "neprijateljstvom se ne izbija neprijateljstvo": dirljivi refren cijeloga budizma...) Upravo ti afekti bili bi potpuno *nezdravi* s obzirom na glavnu dijetetsku namjeru. Duhovni umor, s kojim je suočen i koji se izražava u prevelikoj "objektivnosti" (to jest, u slabljenju individualnoga zanimanja, gubitku težišta, "egoizmu"), on suzbija strogim svođenjem i najduhovnijih interesa na *osobu*. U Budinu učenju egoizam postaje obveza: načelo "jedno je prijeko potrebno" i "kako se oslobađaš bola" regulira i ograničava svu duhovnu dijetu (— možda bismo se mogli sjetiti onoga Atenjanina koji se također zaratio s

čistom "znanstvenošću", Sokrata koji je i u carstvu problema osobni egoizam uzdignuo do morala).

21.

Uvjet za budizam je vrlo blaga klima, velika blagost i liberalnost moralnih norma, *nikakav* militarizam i da izvorište toga pokreta bude u višim, pa i u učenim slojevima. Teži se za vedrinom, mirom, beželjnošću kao najvišem cilju i taj se cilj *postize*. Budizam nije religija u kojoj se teži samo za savršenstvom: savršenstvo je normalan slučaj. —

U kršćanstvu instinkti pokorenih i potlačenih dolaze na prvo mjesto; najniži slojevi traže u njemu spas. U njemu se kao *zanimanje*, kao sredstvo protiv dosade, prakticira kazuistika grijeha, samokritika, inkvizicija savjesti; u njemu se uporno održava afekt (molitvom) prema *moćniku*, nazvanom "Bog"; u njemu se ono najviše smatra nedostižnim, darom, "milošću". U njemu nema ni javnosti; skrovište, tamna prostorija kršćanski su. U njemu se prezire tijelo, higijena odbija kao čulnost; i sama Crkva brani se od čistoće (— prva kršćanska mjera nakon izгона Maura bilo je zatvaranje javnih kupališta, kojih je samo u Cordobi bilo 270). Kršćanski je određeni smisao za okrutnost, prema sebi i drugima; mržnja prema neistomišljenicima; volja za proganjanje. Prevladavaju mračne i razdražljive predodžbe; najpoželjnija su stanja, nazvana najuzvišenijim imenima, epileptoidna; dopuštena je dijeta koja pogoduje morbidnim pojavama i prenapinje živce. Kršćansko je smrtno neprijateljstvo prema zemaljskim gospodarima, prema "otmjenima" — a istodobno skriveno, tajno natjecanje (— njima se ostavlja "tijelo", hoće se *samo* "duša"...). Kršćanski je mrziti *duh*, ponos, hrabrost, slobodu, libertinage⁹ duha; kršćanski je mrziti *osjetila*, radosti osjetila, radost općenito...

22.

Kada je to kršćanstvo napustilo svoje prvo uporište, najniže slojeve, *podzemlje* antičkoga svijeta, kada je među barbarskim narodima pošlo u potragu za moći, pretpostavka više nisu bili *umorni* ljudi, već u duši podivljali i rastrgani ljudi — imalo je jaka, ali neuspjela čovjeka. Nezadovoljstvo samim sobom, sama bol ovdje *nije* kao kod budista prekomjerna razdražljivost i sposobnost za bol, već naprotiv, prejaka želja za nanošenjem boli, za oslobađanjem unutarnje napetosti u neprijateljskim radnjama i predodžbama. Kršćanstvu su bili prijeko potrebni *barbarski* pojmovi i vrijednosti kako bi zagospodarilo barbarima: to su žrtvovanje prvorođenca, pijenje krvi na pričesti, preziranje duha i kulture; svakakvo mučenje, osjetimo i neosjetilno; prekomjerna raskoš kulta. Budizam je religija za ljude *kasnijega* doba, za dobre, blage, nadasve produhovljene rase koje nadasve lako osjećaju bol (— Europa još dugo neće biti zrela za njega —): on je vraćanje tih ljudi u mir i vedrinu, na dijetu u duhovnom, na određenu očvrnutost u tjelesnome. Kršćanstvo želi zagospodariti *zvijerima*; njegov je način da ih učini *bolesnima* — slabljenje je kršćanski recept za *kroćenje*, za "civilizaciju". Budizam je religija za svršetak i umor civilizacije, kršćanstvo je još i ne nalazi — eventualno je osniva.

23.

Budizam je, ponovimo, stotinu puta hladniji, istinskiji, objektivniji. Njemu više nije potrebno svoju patnju, svoju sposobnost za bol učiniti *doličnom* tumačenjem grijeha — samo kaže ono što misli, "ja patim". Naprotiv, barbarinu patnja sama po sebi nema ništa dolično:

⁹ Slobodoumlje, slobodarstvo. (franc.)

njemu je najprije potrebno objašnjenje kako bi mogao sebi priznati *da* pati (njegov ga instinkt prije upućuje na to da poriče patnje, da tiho trpi). Ovdje je riječ "davao" blagodat: čovjek je imao premoćnoga i strašnog neprijatelja — nije se trebao sramiti patnje od takva neprijatelja.—

Kršćanstvo ima u osnovi nekoliko orijentalnih finesa. Ono prije svega zna da je zapravo potpuno svejedno je li nešto istina, ali je nadasve važno *ako* se vjeruje da je istina. Istina i *vjera* da je nešto istina: dva potpuno odvojena interesna svijeta, gotovo *oprečna* svijeta — do jednoga i do drugoga dolazi se sasvim različitim putevima. Znanje o tome — čini gotovo mudraca na Istoku: tako to shvaćaju brahmani, tako to shvaća Platon, tako svaki učenik ezoterije. Ako je, primjerice, *sreća* u tome da se čovjek iskupi od grijeha, *nije* nužna pretpostavka da je čovjek griješan nego da se *osjeća* griješnim. No, ako je općenito prije svega potrebna *vjera*, mora se diskreditirati um, spoznaja, istraživanje: put k istini postaje *zabranjeni* put. — Jaka *nada* mnogo je veći životni *poticaj* od bilo koje pojedinačne, doista postignute sreće. U patnicima treba održavati nadu kojoj se ne može suprotstaviti nikakva zbilja — koja se ne *dokida* ispunjenjem: nada u onostranost. (Upravo zbog te sposobnosti ulijevanja lažne nade nesretnicima tu su nadu Grci smatrali najvećim zlom, pravim *podmuklim* zlom: ostavljena je u posudi zla.) — Kako bi *ljubav* bila moguća, Bog mora biti osoba; kako bi se najniži instinkti mogli oglasiti, Bog mora biti mlad. Radi ženske gorljivosti na najistaknutije mjesto postavili su lijepa sveca, a radi muškaraca Mariju. Sve to s pretpostavkom da kršćanstvo želi zagospodariti na tlu na kojemu su afrodizijski kultovi ili kultovi Adonisa već odredili *pojam* kulta. Zahtjev za *čednošću* pojačava žestinu i nutrinu religijskoga instinkta — ona čini kult toplijim, zanesenijim, duševnijim. — Ljubav je stanje u kojemu čovjek vidi stvari uglavnom onakvima kakve one *nisu*. U tome je snaga iluzije najjača, a takva je i snaga koja zaslađuje, *preobražava*. U ljubavi čovjek izdrži više negoli inače, trpi sve. Bilo je potrebno izmisliti religiju u kojoj se može ljubiti: time je prebrođeno najgore u životu — više se uopće ne vidi. — Toliko o te tri kršćanske vrline, vjeri, ljubavi, nadi: ja ih zovem trima kršćanskim *domišljatostima*. — Budizam je zakasnio, previše je pozitivistički da bi još i na taj način bio domišljat. —

24.

Ovdje samo dotičem problem *nastanka* kršćanstva. *Prvo* pravilo za njegovo rješenje glasi: kršćanstvo treba shvatiti samo imajući u vidu tlo na kojemu je izniknulo — ono *nije* protupotez židovskom instinktu, ono je njegov slijed, još jedan zaključak u njegovoj zastrašujućoj logici. U formuli Spasitelja: "... spasenje dolazi od Židova". *Drugo* pravilo glasi: psihološki tip Galilejca još je prepoznatljiv, ali tek u njegovoj potpunoj degeneraciji (koja je istodobno osakaćenje i pretrpanost čudnim crtama —) mogao je poslužiti onome za što je upotrijebljen, tipu *spasitelja* čovječanstva. —

Židovi su najčudniji narod u povijesti svijeta, jer su, suočeni s pitanjem "biti ili ne biti", s potpunom i nadasve nevjerojatnom sviješću preferirali "biti" *po svaku cijenu*: ta je cijena bila radikalno *krivotvorenje* sve prirode, sve prirodnosti, sve realnosti, svega unutarnjega kao i vanjskog svijeta. Ogradili su se od svih uvjeta pod kojima je dotada jedan narod mogao živjeti, *smio* živjeti, stvorili su od sebe pojam suprotnosti *prirodnim* uvjetima — oni su, jedno za drugim, religiju, kult, moral, povijest, psihologiju nepopravljivo izvrnuli u *proturječje svojih prirodnih vrijednosti*. Ponovno se susrećemo s istom pojavom i u neizrecivo većim razmjerima, ali ipak samo s kopijom — kršćanska Crkva, u usporedbi sa "svetim narodom", nema nikakvo pravo na originalnost. Židovi su, upravo stoga, *najsudbonosniji* narod u povijesti svijeta: u tijeku svojega kasnijeg djelovanja dali su takvu krivu sliku čovječanstva da se kršćanin i danas može osjećati antisemitom ne smatrajući sebe *krajnjom židovskom konzekvcijom*.

U svojoj "Genealogiji morala" prvi put sam psihološki predstavio pojam suprotnosti *plemenitoga* morala i *ressentimenta*; drugi je nastao *nijekanjem* prvoga: ali, to je skroz-naskroz židovsko-kršćanski moral. Kako bi se reklo "ne" svemu što na zemlji predstavlja *uzlazno* kretanje života, uspjelost, moć, ljepotu, samopotvrđivanje, instinkt *ressentimenta*, koji je postao genij, trebalo je izmisliti jedan *drugi* svijet, odakle se javlja *potvrđivanje* života kao zlo, kao nešto samo po sebi pokvareno. Psihološki gledano kroz povijest, Židovi su narod najotpornije životne snage, koji dobrovoljno, doveden u nemoguće uvjete, zbog vrlo velike mudrosti samoodržanja, staje na stranu svih instinkata dekadencije — *ne* kao potčinjeni, nego zato što su u njima otkrili moć kojom se može potvrditi u "svijetu". Oni su suprotnost svih dekadencija: morali su ih *prikazati* do privida da su s non plus ultra glumačkim genijem znali stati na čelo svih dekadentnih pokreta (— kao *Pavlovo* kršćanstvo) kako bi od njih stvorili nešto jače od svake *afirmativne* strane života. Dekadencija je tek *sredstvo* za onu vrstu ljudi koji u židovstvu i kršćanstvu teže za moći, za *svećeničku* vrstu: životni je interes te vrste ljudi učiniti čovječanstvo *bolesnim* te iskrenuti pojmove "dobra" i "zla", "istinitoga" i "lažnog" u životno opasni i za ovaj svijet uvredljiv smisao. —

25.

Povijest Izraela neprocjenjiva je kao tipična povijest *oduzimanja svega prirodnoga* prirodnim vrijednostima: ovdje ću u glavnim crtama spomenuti pet činjenica. U početku, ponajprije u doba kraljevstva, i Izrael se prema svim stvarima odnosio *ispravno*, to jest prirodno. Njegov Jahve bio je izraz svijesti o moći, zadovoljstva samim sobom, nade u sebe: u njemu su očekivali pobjedu i spasenje, s njim su vjerovali prirodi da daje ono što je narodu potrebno — prije svega kišu. Jahve je Bog Izraela i *stoga* Bog pravednosti: logika svakoga naroda koji je moćan i toga i te kako svjestan. U svećanim obredima izražavaju se te obje strane samopotvrde jednoga naroda: zahvalan je na veličanstvenim sudbinama kojima se uzdigao, zahvalan je na godišnjim mijenama i na svojoj sreći u stočarstvu i ratarstvu. — Takvo je stanje dugo ostalo idealom, pa i onda kada je bilo ukinuto na žalostan način: zbog anarhije iznutra i Asiraca izvana. No narod je kao najpoželjniju zadržao viziju kralja koji je dobar vojnik i strog sudac: ponajprije onaj tipični prorok (to jest kritičar i satiričar trenutka) Izaija. — No, ni jedna nada nije se ispunila. Stari Bog nije više ništa *mogao* od onoga što je prije mogao. Trebalo ga je napustiti. Što se dogodilo? *Promijenio se* njegov pojam — njegovu se pojmu *oduzela prirodnost* zadržali su ga uz tu cijenu. — Jahve, bog "pravednosti" — *nije više* jedinstvo s Izraelom, izraz samosvijesti naroda: samo još jedan bog pod uvjetima... Pojam o njemu biva oruđe u rukama svećeničkih agitatora koji sada svu sreću tumače kao nagradu, svu nesreću kao kaznu za neposlušnost Bogu, kao "griješ": najlažljivija manira tumačenja navodnoga "čudorednog svjetskog poretka", kojim je, jednom zauvijek, prirodni pojam "uzroka" i "posljedice" okrenut naglavce. Tek kad se, nagradom i kaznom, prirodna kauzalnost ukloni iz svijeta, potrebna je *protuprirodna* kauzalnost: sada slijedi cijeli ostatak neprirodnoga. Bog koji *zahtijeva* — umjesto Boga koji pomaže, savjetuje, koji je u biti riječ za svako sretno nadahnuće hrabrosti i samopouzdanja... *Moral* više nije izraz uvjeta života i rasta jednoga naroda, nije više njegov najniži instinkt života, nego je postao apstraktan, postao suprotnost životu — moral kao temeljno izopačenje fantazije, kao "zao pogled" na sve. *Što* je židovski, *što* kršćanski moral? Slučaj kojemu je oduzeta nevinost; nesreća okaljana pojmom "grijeha"; zdravlje protumačeno kao opasnost, kao "iskušenje"; fiziološko loše stanje zatrovano crvom savjesti...

Pojam Boga krivotvoren; pojam morala krivotvoren — židovsko se svećenstvo nije tu zaustavilo. Nije bila potrebna cijela *povijest* Izraela: dosta je bilo! — Ti su svećenici ostvarili to čudo krivotvorenja, a dokaz toga je velik dio Biblije: oni su prošlost vlastita naroda, s ironijom bez premca, za svaku tradiciju, za svaku povijesnu realnost, *preveli u religioznost*, to jest, od nje napravili glupi spasonosni mehanizam krivnje prema Jahvi i kazne, pobožnosti prema Jahvi i nagrade. Taj bi nam najsrmatniji čin krivotvorenja povijesti bio mnogo bolniji da nam ta tisućljećima stara *crkvena* interpretacija povijesti nije gotovo otupila osjećaj prema zahtjevima za ispravnošću in historicis. A filozofi su sekundirali Crkvi: *laž o "čudorednom svjetskom poretku"* provlači se kroz cijeli razvitak filozofije, pa i novije. Što znači "čudoredni svjetski poredak"? Da jednom zauvijek postoji volja Božja što čovjek mora činiti i čega se mora okaniti; da se vrijednost jednoga naroda, pojedinca, mjeri po tome koliko se mnogo ili koliko se malo poštuje Božja volja; da se u sudbinama jednoga naroda, pojedinca, Božja volja dokazuje kao *nadmoćna*, to jest kao ona koja kažnjava i nagrađuje, prema stupnju poslušnosti. *Realnost* umjesto te bijedne laži znači sljedeće: parazitska vrsta čovjeka koja uspijeva samo na račun svih zdravih tvorbi života, *svećenik*, zlorabi ime Božje: stanje stvari, u kojem svećenik određuje vrijednost stvari, naziva "kraljevstvom Božjim"; sredstva kojima može postići takvo stanje ili ga održati naziva "Božjom voljom"; s hladnokrvnim cinizmom ocjenjuje narode, vremena, pojedince prema tome jesu li iskoristili ili se suprotstavili svećeničkoj nadmoći. Promatrajmo ih na djelu: u rukama židovskih svećenika *veliko* doba u povijesti Izraela postalo je doba propasti; progonstvo, duga nesreća pretvorila se u vječnu *kaznu* za to veliko doba — doba u kojem svećenik još nije bio ništa... Oni su od moćnih, vrlo *slobodnih* likova izraelske povijesti činili, prema potrebi, bijedne pokornike i licemjere ili "bezbožnike", pojednostavnili su psihologiju svakoga velikog događaja na idiotsku formulu "poslušnost *ili* neposlušnost Bogu". — Korak dalje: "Božja volja", to jest uvjeti za održanje svećeničke moći, mora biti *poznata* — stoga je potrebno "otkrivenje". Jasnije rečeno: potrebna je velika književna krivotvorina, otkriva se "sveto Pismo" — objavljeno je sa svom hijerarhijskom pompoznošću, s danima pokore i jadikovkama zbog duga "grijeha". "Volja Božja" odavno se ustalila: sva je nesreća u tome da se čovjek otuđio od "Svetoga pisma"... Već se Mojsiju očitovala "volja Božja"... Što se bilo dogodilo? Svećenik je sa strogom pedantnošću jednom zauvijek formulirao, sve do velikih i malih poreza koji su mu se morali platiti (— pritom se ne smiju zaboraviti najukusniji komadi mesa, jer svećenik ždere bifteke), *što* želi imati, "što je volja Božja"... Otada je sve u životu tako sređeno da je svećenik *posvuda prijeko potreban*; pri svakom prirodnom događaju u životu, pri porođaju, braku, bolesti, smrti, a da se žrtva ("večera") i ne spominje, pojavljuje se sveti parazit da tim događajima *oduzme prirodnost*: njegovim jezikom — da ih "posveti"... Naime, to se mora shvatiti: svaki prirodni običaj, svaka prirodna ustanova (država, sudski poredak, brak, njega bolesnika i skrb za siromašne), svaka potreba potaknuta životnim instinktom, ukratko sve, što je *po sebi* vrijedno, biva parazitizmom svećenika (ili "čudorednim svjetskim poretkom") uglavnom obezvrijeđeno, suprotstavljeno vrijednosti: potrebno je naknadno odobrenje — nužna je moć koja *dodjeljuje vrijednost*, moć koja time niječe prirodu, koja upravo time *stvara* vrijednost... Svećenik obezvrjeđuje, *oskvrnjava* prirodu: uz tu cijenu i postoji. — Neposlušnost Bogu, to jest svećeniku, nepoštivanje "zakona" dobiva sada naziv "grijeħ"; sredstva za ponovno "pomirenje s Bogom" jesu sredstva, kako se i dolikuje, pomoću kojih je zajamčena samo još temeljitija pokornost svećeniku: svećenik jedini "izbavlja"... Ako se na to gleda psihološki, u svakom svećenički organiziranom društvu "griješni" su nužni: oni su pravo oružje moći, svećenik *živi* od grijeħâ, njemu je potrebno da se "griješi"... Glavno načelo: "Bog oprašta onomu koji se kaje" — jasnije rečeno: *koji se pokorava svećeniku*. —

Na takvu *lažnom* tlu, na kojem je svaka prirodna vrijednost, svaka *realnost* imala protiv sebe najdublje instinkte vladajuće klase, izraslo je *kršćanstvo*, oblik smrtnoga, još nenadmašenoga neprijateljstva prema stvarnosti. "Sveti narod", koji je za sve zadržao samo svećeničke vrijednosti, samo svećeničke riječi i sa zastrašujućom dosljednošću odvojio od sebe sve još postojeće sile na svijetu kao nešto "nesveto", kao "svijet", kao "grieh" — taj je narod za svoj instinkt izveo posljednju formulu, koja je bila logična do samonijekanja: nijekao je, kao *kršćanstvo*, i posljednji oblik realnosti, "sveti narod", "izabrani narod", samu *židovsku* realnost. Taj je slučaj prvorazredan: mali buntovnički pokret, kršten imenom Isusa Nazaretskoga, *ponovno* je židovski instinkt — drugim riječima, svećenički instinkt, koji svećenika više ne podnosi kao realnost, izmišljotinu još *apstraktnijega* oblika postojanja, još *nerealniju* viziju svijeta negoli je oblikuje organizacija Crkve. Kršćanstvo *negira* Crkvu...

Ne vidim protiv čega je bio taj ustanak, čijim se pokretačem *ispravno ili neispravno* smatra Isus, ako to nije bio ustanak protiv židovske Crkve upravo u onom smislu u kojem danas uzimamo tu riječ. Bio je to ustanak protiv "dobrih i pravednih", protiv "svetaca Izraela", protiv hijerarhije u društvu — *ne* protiv njegove pokvarenosti, nego protiv kaste, privilegije, poretka, formule; bila je to *nevjera* u "više ljude", Ne izrečeno protiv svega svećeničkog i teološkog. No hijerarhija koja je time, pa makar tek na trenutak, dovedena u pitanje, bila je sojenica u kojoj je židovski narod, nasred "vode", još uglavnom opstao, mučno stečena *posljednja* mogućnost ostanka, ostatak njegove političke posebne egzistencije: napad na nju bio je napad na najdublji instinkt naroda, na najžilaviju volju naroda za životom koja je ikada postojala na zemlji. Taj sveti anarhist, koji je pozvao prosti narod, odbačenike i "grešnike", *čandalu* u židovstvu, na pobunu protiv vladajućega poretka — jezikom, ako je vjerovati Evandeljima, koji bi i danas odveo u Sibir, bio je politički prijestupnik, ako su politički prijestupnici uopće bili mogući u *apsurdno nepolitičkoj* zajednici. To ga je dovelo na križ: dokaz toga je natpis na križu. Umro je zbog *svoje* krivnje — koliko god se to često tvrdilo, nema nikakva razloga da je umro zbog krivnje drugih.

Posve je drugo pitanje je li on uopće bio svjestan takve suprotnosti — nisu li ga *osjećali* samo kao tu suprotnost. I tek ovdje dotičem problem *psihologije Spasitelja*. Priznajem da malo knjiga čitam s tolikim poteškoćama kao Evandelja. Te se poteškoće razlikuju od onih čije je opravdanje učena radoznalost njemačkoga duha proslavila jednom od svojih najnezaboravnijih pobjeda. Davno je prošlo doba kada sam i ja, poput svakoga mladog znanstvenika, s mudrom sporošću istančana filologa uživao u djelu neusporediva Straussa. Tada mi je bilo dvadeset godina: sada sam preozbiljan za to. Što me se tiču proturječja "predaje"? Kako se svetačke legende uopće mogu zvati "predajom"! Priče o svecima najnejasnija su literatura koja uopće postoji: primjena znanstvene metode na nju, *ako inače nema nikakvih dokumenata*, čini mi se unaprijed osuđenom — puki gubitak vremena za znanstvenika...

Mene se tiče psihološki tip Spasitelja. *Mogao bi* biti čak u Evandeljima unatoč Evandeljima, koliko god bio osakaćen ili nakićen čudnim osobinama: poput tipa Franje Asiškoga sačuvanoga u njegovim legendama unatoč njegovim legendama. *Nije* posrijedi istina o onome što je učinio, što je rekao, kako je zapravo umro, već pitanje *može li* se njegov

tip još uopće predočiti, *je li* "predajom sačuvan". — Meni poznati pokušaji razabiranja iz teksta Evanđelja čak *povijest* "duše" čine mi se dokazima odvratne psihološke lakomislenosti. Gospodin Renan, taj lakrdijaš *in psychologis* dodao je dva *najneprimjerenija* pojma u svoje objašnjenje tipa Isusa: pojam *genija* i pojam *junaka* ("hêros"). No, ako je bilo što neevanđeoski, onda je to pojam junaka. Ovdje se upravo suprotnost svim borbama, svakom osjećaju da se boriš, pretvorilo u instinkt: nesposobnost za otpor postaje ovdje moralna pouka ("ne opiri se zlotvoru", najdublja maksima Evanđelja, njihov ključ u određenom smislu), blaženstvo u miru, u blagosti, ne-moći-biti-neprijatelj. Što znači "radosna vijest"? Pravi život, vječni je život nađen — on nije obećan, on je tu, on je u *vama*: kao život u ljubavi, u ljubavi bez odbijanja i isključivanja, bez udaljenosti. Svatko je dijete Božje — Isus ne traži uopće ništa za sebe samoga — kao dijete Božje svatko je svakomu jednak... Od Isusa praviti *junaka!* — I kakav li nesporazum uopće stvara riječ "genij"! Čitav naš pojam, naš kulturni pojam "duha" nema u svijetu, u kojemu živi Isus, baš nikakva smisla. Govoreći strogim jezikom fiziologa, ovdje bi bila još umjersnija posve druga riječ: riječ idiot. Poznato nam je stanje bolesne osjetljivosti *opipa*, kad se užasavamo svakoga dodira, svakoga hvatanja kruta predmeta. Takav se fiziološki habitus prevodi u njegovu posljednju logiku — kao instinktivna mržnja *svake* realnosti, kao bijeg u "neshvatljivo", u "nepojmljivo", kao odvratnost prema svakoj formuli, svakom pojmu vremena i prostora, svemu što je kruto, moral, institucija, Crkva, kao osjećaj da si kod kuće u svijetu, s kojim više nema dodira nika-kva realnost, u još samo "unutarnjem" svijetu, "istinskom" svijetu, "vječnom" svijetu... "Kraljevstvo je Božje u vama"...

30.

Instinktivna mržnja realnosti: posljedica krajnje sposobnosti za bol i razdražljivost koja više uopće ne želi "dodir" jer svaki dodir preduboko osjeća.

Instinktivno isključivanje svake odbojnosti, svakog neprijateljstva, svih granica i daljina u osjećanju: posljedica krajnje sposobnosti za bol i razdražljivost, koja svaki otpor i prisilu na otpor osjeća kao nepodnošljivo *nezadovoljstvo* (to jest kao nešto *štetno*, kao nešto što *odvraća* od instinkata samoodržanja) i poznaje blaženstvo (zadovoljstvo) samo u tome da se više ne suprotstavlja, više nikomu ne suprotstavlja, ni zlu, ni zlotvoru — da poznaje ljubav kao jedinu, kao *posljednju* životnu mogućnost...

To su dvije *fiziološke realnosti* na kojima, iz kojih je izrastao nauk o otkupljenju. Ja to nazivam korakom dalje u sublimnom razvitku hedonizma na potpuno morbidnoj osnovi. Naj-srodniji mu je, premda s velikim dodatkom grčke vitalnosti i živčane snage, epikureizam, poganski nauk o spasenju. Epikur — *tipični dècadent*: ja sam ga prvi prepoznao kao takvoga. — Strah od bola, pa i od onoga najmanjeg u boli — on uopće *ne može* drukčije završiti negoli u *religiji ljubavi*...

31.

Već sam prije odgovorio na to pitanje. Taj odgovor pretpostavlja da nam je tip Otkupitelja sačuvan samo u vrlo deformiranom obliku. Ta deformacija ima u sebi mnogo vjerojatnosti: takav tip nije iz više razloga mogao ostati čist, čitav i bez dodataka. Zacijelo je i sredina, u kojoj se kretao taj neobični lik, ostavila na njemu tragove, ali još više i povijest, *sudbina* prve kršćanske zajednice: od njega je u retrospektivi postao tip obogaćen osobinama razumljivima tek iz rata i u svrhu propagande. Onaj čudni i bolesni svijet, u koji nas uvode Evanđelja — svijet kao iz ruskog romana, u kojemu kao da društveni otpad, živčane bolesti i "infantilni" idiotizam zakazuju sastanak — zacijelo je i bezuvjetno *ogrubio* taj tip; osobito su prvi apostoli prevodili njegov život, koji je sav uplovio u simbole i nerazumljivosti, na

vlastitu sirovost kako bi uopće nešto od toga razumjeli — za njih je taj tip počeo *postojati* tek nakon uobličjenja u poznatije oblike... U Proroka, Mesiju, budućega suca, moralista, čudotvorca, u Ivana Krstitelja — i to su bile mnoge prigode da se taj tip ne prepozna... Nemojmo, na posljetku, podcijeniti *proprium* svakoga velikog, posebice sektaškoga štovanja: ono briše originalne, često neugodne i čudne osobine i idiosinkrazije sa štovanoga bića — *ono ih i samo ne vidi*. Šteta što jedan Dostojevski nije živio u blizini toga nadasve zanimljiva *décadenta*, mislim na nekoga koji je znao osjetiti upravo tu zanosnu draž takve mješavine sublimnoga, bolesnoga i infantilnoga. Posljednji aspekt: taj tip *mogao bi se*, kao dekadentni tip, doista okarakterizirati osebnim mnogobrojnim i proturječnim crtama: takvu mogućnost ne treba posve isključiti. Ipak, sve odvrća od te mogućnosti: predaja bi upravo za taj slučaj morala biti začudno vjerna i objektivna: stoga imamo razloga da pretpostavimo suprotno. Zasada zjapi jaz proturječja između propovjednika na gori, jezeru i na livadi, čija se pojava doima poput nekakva Bude na neindijskom tlu, i onoga agresivnog fanatika, smrtnoga neprijatelja teologa i svećenika kojega je Renan pakosno slavio kao "*le grand maître en ironie*"¹⁰. Ja sam ne dvojim da se obilna količina žuči (pa i *esprita*) samo zbog uzbuđenosti kršćanske propagande prelila na tip Učitelja: i te kako je poznata bezobzirnost svih sektaša koji, ugledajući se na svojega učitelja, pripremaju svoju *apologiju*. Kad je prvoj zajednici bio prijeko potreban, *protiv* teologa, teolog koji sudi, grdi, ljuti se, pakosno cjepidlači, *stvorila* je sebi "Boga" prema svojim potrebama: i smjesta mu je stavila u usta potpuno neevanđeoske pojmove, bez kojih sada nije mogla, "drugo došašće", "posljednji sud", svakakve vremenske nade i obećanja. —

32.

Branim se, ponavljam, od toga da se fanatika uključi u tip otkupitelja: riječ *impérieux*¹¹, koju upotrebljava Renan, već sama *anulira* tip. "Radosna vijest" je upravo u tome što više nema suprotnosti; nebesko carstvo pripada *djeci*; vjera, čiji se glas sada čuje, nije izvojevana vjera — ona je ovdje, ona je od početka, ona je tako reći dječja bezazlenost koja se povukla u duhovno. Slučaj zakašnjela i u organizmu nerazvijena puberteta barem je fiziolozima poznat kao posljedica degeneracije. — Takva se vjera ne ljuti, ne kori, ne brani se; ne donosi "mač" — uopće ne sluti koliko bi jednoga dana mogla podijeliti ljude. Ne dokazuje se, ni čudom, ni nagradom i obećanjem, a još manje "Pismom": ona je u svakom trenutku sama sebi čudo, sama sebi nagrada, sama sebi dokaz, sama sebi "kraljevstvo Božje". Ta se vjera niti ne formulira — ona *živi*, brani se od formula. Doduše, slučajnost u okolini, jeziku, obrazovanju određuje nekakav krug pojmova: prvo kršćanstvo barata *samo* židovsko-semitskim pojmovima (u to ulazi jelo i piće na pričesti, pojam koji je Crkva, kao i sve židovsko, tako strašno zlouporabila). No, valja pripaziti da se u tome ne vidi nešto više od govora znakova, semiotike, prigode za slikovito izražavanje. Upravo to što se ni jedna riječ ne uzima doslovce tom je antirealistu preduvjet kako bi uopće mogao govoriti. Među Indijcima služio bi se pojmovima samkhya-sistema, među Kinezima taoističkim — i pritom ne bi osjetio nikakvu razliku. Isusa bi se, s malo trpeljivosti u izražavanju, moglo nazvati "slobodnim duhom" — sve što je konkretno, njemu ništa ne znači: riječ *ubija*, sve što je čvrsto, *ubija*. Pojam, *iskustvo* zvano "život", kako ga on poznaje, opire se svakoj vrsti riječi, formule, zakona, vjere, dogme. On govori samo o onom posve unutarnjem: "život" ili "istina" ili "svjetlo" njegova je riječ za ono posve unutarnje — sve ostalo, čitava realnost, čitava priroda, čak jezik, za njega ima samo vrijednost znaka, parabole. — Tu ne bismo smjeli zabludjeti, koliko god bila primamljiva kršćanska, to jest *crkvena* predrasuda: takva *par excellence* simbolika izvan je svake religije, svakoga pojma kulta, svake povijesti, svake

¹⁰ Veliki majstor ironije (franc.)

¹¹ Prijek, zapovjednički (franc.)

prirodne znanosti, svakoga svjetskog iskustva, svakoga znanja, svake politike, svake psihologije, svih knjiga, svake umjetnosti — njegovo je "znanje" upravo *čista ludost* s obzirom na to da takvo nešto postoji. *Kultura* mu nije poznata ni po čuvenju, ne treba mu borba protiv nje — on je ne niječe... Isto vrijedi za *državu*, za cijeli građanski poredak i društvo, za *rad*, za rat — nikada nije imao razloga da niječe "svijet", nije nikada ni znao za kršćanski pojam "svijeta"... Njemu je upravo *nijekanje* posve nemoguće. — Nema ni dijalektike, nema ni predodžbe o tome da bi se vjera, "istina" mogla dokazati razlozima (— *njegovi* su dokazi unutarnja "svjetla", osjećaji unutarnjega zadovoljstva i samopotvrđivanje, sami "dokazi snage"). Takav se nauk *ne može* niti protiviti, on uopće ne shvaća da ima i drugih nauka, da ih *može* biti, on ne može sebi ni predočiti suprotni sud... Ako naiđe na takav nauk, najdublje će suosjećati i žaliti zbog njegove "sljepoće" — jer on vidi "svjetlo" — ali neće prigovoriti.

33.

U čitavoj psihologiji "Evandjelja" nedostaje pojam krivnje i kazne, pa i pojam nagrade. "Grijeih", svaki odnos udaljenosti između Boga i čovjeka ukinut je — *upravo to je "radosna vijest"*. Blaženstvo se ne obećava, ne uvjetuje: ono je *jedina* realnost — ostatak je znak kako bi se o njoj moglo govoriti...

Posljedica takva stanja projicira se u novoj *praksi*, pravo evandeoskoj praksi. "Vjera" ne razlikuje kršćane: kršćanin djeluje, razlikuje se *drukčijim* djelovanjem. Da onomu koji je prema njemu zao ne pruži otpor ni riječju ni srcem. Da ne pravi razliku između stranca i domaćega, između Židova i nežidova ("bližnji" je zapravo istovjernik, Židov). Da se ni na koga ne ljuti, da nikoga ne omalovažava. Da se u sudnici ne pojavljuje niti je iskorištava ("ne zaklinjite se"). Da se nipošto, ni u slučaju dokazane nevjere svoje žene, ne razvodi od žene. — Sve je to zapravo *jedno* načelo, sve posljedica *jednog* instinkta...

Otkupiteljev život nije bio ništa drugo nego *ta* praksa — ni njegova smrt nije bila ništa drugo... Njemu više nisu bile potrebne formule, obred za općenje s Bogom — pa ni molitva. Obračunao se s čitavim židovskim naukom o kajanju i pomirenju; on zna da se samo životnom *praksom* čovjek osjeća "božanski", "blaženo", "evandeoski", u svakom trenutku "dijete Božje". *Nije* "kajanje", *nije* "molitva za oprost" put k Bogu: *samo evandeoska praksa* vodi k Bogu, upravo ona *jest* "Bog". — S Evandjeljem je *dokinuto* židovstvo pojmova "grijeih", "oprost grijeiha", "vjera", "spasenje kroz vjeru" — cijeli židovski nauk o *Crkvi* zanjekao je u "radosnoj vijesti".

Duboki instinkt za to kako bi čovjek *morao* živjeti da se osjeća "na nebu", "vječan" dok se pri svakom drugom ponašanju nipošto *ne osjeća* "na nebu" — samo je to psihološka realnost "otkupljenja". — Nov način života, a *ne* nova vjera...

34.

Ako išta razumijem o tom velikom simbolistu, onda razumijem da su za njega samo *unutarnje* realnosti doista realnosti, "istine" — da ostatak, sve prirodno, vremensko, prostorno, povijesno, shvaća samo kao prigodu za parabole. Pojam "čovječji sin" nije konkretna osoba, povijesna, bilo što pojedinačno, jedinstveno, već "vječna" činjeničnost, psihološki simbol oslobođen od vremenskoga pojma. Isto se odnosi, još jedanput i u najvišem smislu, na *Boga* toga tipičnog simbolista, na "kraljevstvo Božje", na "djecu Božju". Ništa nije nekršćanskije od *crkvenih sirovosti* o Bogu kao *osobi*, o "kraljevstvu Božjem" koje dolazi, o "kraljevstvu nebeskom" na *onom svijetu*, o "sinu Božjem, *drugoj osobi* u Trojstvu. Sve je to — neka mi bude oprosteno na izrazu — *šaka* u oko — oh, u kakvo oko! — evandjelja; *cinizam svjetske povijesti* u ismijavanju simbola... No, jasno je kao sunce što pokazuje znak

"otac" i "sin" — ne svakome, priznajem: riječju "sin" izražava se *ulazak u osjećaj* ukupnog preobraženja svih stvari (blaženstvo), a riječju "otac" *sam taj osjećaj*, osjećaj vječnosti, savršenstva. — Stidim se što podsjećam na to što je Crkva napravila od toga simbolizma: nije li na prag kršćanske "vjere" stavila amfitrionsku priču? A k tome još i dogmu o "bezgrešnom začecu"?... *No time je okaljala začéce...*

"Kraljevstvo nebesko" je stanje srca — nije nešto "iznad zemlje" ili što "dolazi poslije smrti". Cijeli pojam prirodne smrti *nedostaje* u evanđelju: smrt nije most, nije prijelaz, nema je, jer pripada jednom posve drukčijem, isključivo prividnom svijetu, isključivo svijetu znakova. "Čas smrti" *nije* kršćanski pojam, "čas", vrijeme, fizički život i njegove krize uopće ne postoje za učitelja "radosne vijesti"... "Kraljevstvo Božje" ne očekuje se; ono nema jučerašnjicu i nema preksutrašnjicu, ne dolazi za "tisuću godina" — to je iskustvo srca; posvuda je i nema ga nigdje...

35.

Taj "radosni vjesnik" umro je kako je živio, kako je *poučavao* — *ne* da bi "izbavio ljude" nego da bi pokazao kako treba živjeti. *Praksa* je ono što je ostavio čovječanstvu: njegovo ponašanje pred sucima, pred žbirima, pred tužiteljima i svakakvim klevetama i porugama — njegovo ponašanje na *križu*. On se ne opire, ne brani svoje pravo, ne pravi ni jedan korak koji bi ga obranio od onoga krajnjeg, štoviše, *on ga izaziva...* I moli, trpi, ljubi *s* onima, *u* onima koji mu čine zlo... Riječi *razbojniku* na križu sadrže cijelo evanđelje. "To uistinu bijaše *Božji* čovjek, 'dijete Božje' ", reče razbojnik. "Ako to osjećaš", odgovori Spasitelj, "*onda si u Raju*, onda si i ti dijete Božje..." *Ne* brani se, *ne* ljutiti se, *ne* kriviti... Ali se i ne oprijeti zlu — *ljubiti* ga.

36.

Tek mi, *oslobođeni* duhovi, imamo uvjeta za razumijevanje nečega što je devetnaesto stoljeće krivo razumjelo — ono poštenje koje je postalo instinkt i strast, koje "svetoj laži" više negoli bilo kojoj drugoj laži objavljuje rat... Neizrecivo smo se udaljili od naše drage i oprezne neutralnosti, od one discipline duha koja jedina omogućava odgonetnuti takve neobične, takve suptilne stvari: htjelo se u svako doba, besramno egoistički, postići u tome samo *svoju* korist, *Crkva* se sagradila iz suprotnosti evanđelju...

Tko je tražio znake da iza te velike svjetske drame ironično božanstvo barata prstima, ne bi našao nikakva oslonca u *golemu upitniku* koji se zove kršćanstvo. Da čovječanstvo kleči pred suprotnošću onoga što je bio prapočetak, smisao, *pravo* Evanđelja, da ono u pojmu "Crkva" posvećuje upravo ono što je "radosni vjesnik" smatrao da je *ispod* njega, *iza* njega — uzalud se traži viši oblik *ironije svjetske povijesti* — —

37.

Naše se doba ponosi svojim povijesnim smislom: kako je moglo povjerovati u besmislicu da kršćanstvo počinje tom *sirovom pričom o čudotvorcu i iskupitelju* i da se sve duhovno i simbolično razvilo tek poslije? Naprotiv: povijest kršćanstva — i to od smrti na križu — povijest je postupno sve jačeg nerazumijevanja *izvornoga* simbolizma. Sa svakim širenjem kršćanstva na šire, još sirovije mase, kojima su sve više promicale pretpostavke iz kojih je rođen, bivalo je potrebnije *vulgarizirati*, *barbarizirati* kršćanstvo — ono je progutalo sve *podzemne* kultove *Rimskoga Carstva*, besmislicu svakakvih bolesnih umova. Sudbina je kršćanstva u potrebi da mu je i vjera morala postati tako bolesna, tako niska i vulgarna kao što su bile bolesne, niske i vulgarne potrebe koje su se njime trebale zadovoljiti. Konačno se

to *bolesno barbarstvo* uzdiglo do moći kao Crkva — Crkva, taj oblik smrtnoga neprijateljstva prema svakoj čestitosti, svakoj *uzvišenosti* duše, svakoj disciplini duha, prema svakoj otvorenoj i dobrotivoj humanosti. — Kršćanske — *plemenite* vrijednosti: tek smo mi, *oslobođeni* duhovi, ponovno uspostavili tu dosad najveću suprotnost u vrijednostima! — —

38.

— Na ovom mjestu ne mogu zatomiti uzdah. Ima dana kada me spopadne nekakav osjećaj, crnji od najcrnje melankolije — *preziranje ljudi*. I kako pritom ne bi pobudio dvojbu *što* prezirem, *koga* prezirem: to je čovjek današnjice, to je moj sudbonosni suvremenik. Čovjek današnjice — gušim se od njegova nečista daha... Prema prošlosti sam, poput svih koji znaju, vrlo tolerantan, to jest odlikujem se *velikodušnim samosvladavanjem*: prolazim, s turobnim oprezom, kroz taj tisućljećima star svijet ludnice, zvao se on "kršćanstvo", "kršćanska vjera", "kršćanska crkva" — pazim da ne okrivim čovječanstvo zbog njegovih duševnih bolesti. No, moj se osjećaj naglo mijenja, izbija, čim stupim u novije doba, u *naše* doba. Naše doba *zna*... Što je prije bilo bolesno, danas je postalo nepristojno — danas je nepristojno biti kršćaninom. I *tu počinje moje gađenje*. — Obazirem se: više nije ostala ni jedna riječ od onoga što se prije zvalo "istina", više ne možemo izdržati ni kad svećenik zausti riječ "istina". Već i s najskromnijim polaganjem prava na čestitost danas se *mora* znati da teolog, svećenik, papa, u svakoj rečenici što je izgovori ne samo da čini pogrešku, nego i *laže* — da mu više nije dopušteno lagati iz "bezazlenosti", iz "neznanja". I svećenik zna, kao što svatko zna, da više nema "Boga", nema "grešnika", nema "Otkupitelja" — da su "slobodna volja", "moralni svjetski poredak" *laži*: — ozbiljnost, samosvladavanje duha više nikome ne *dopušta* da o tome *ne zna*... *Svi* su crkveni pojmovi prepoznati prema onome što jesu, kao najzloćudnija kovnica krivotvorina kako bi se priroda, vrijednosti prirode *obezvrijedile*; sam je svećenik prepoznat prema onome što jest, kao najopasnija vrsta parazita, kao pravi otrovni pauk života... Znamo, naša *savjest* danas zna koliko uopće vrijeđe sablasne izmišljotine svećenika i Crkve, *čemu su služile*; njima je postignuto ono stanje samooskvrnuća čovječanstva koje može pobuditi gađenje pri pogledu na njega — pojmovi "onostranost", "posljednji sud", "besmrtnost duše", sama "duša": to su sredstva za mučenje, sistemi okrutnosti pomoću kojih je svećenik postao gospodar, ostao gospodar... Svatko to zna: *i unatoč tome sve ostaje po starom*. Kamo je dospio posljednji osjećaj pristojnosti, poštovanja prema samima sebi, kad se čak naši državnici, inače vrlo nesputani ljudi i skroz-naskroz antikristi na djelu, još danas nazivaju kršćanima i idu na pričest?... Mladi knez, na čelu svojih četa, izvanredan kao izraz sebičnosti i oholosti svojega naroda, ali *bestidan* kad se očituje kao kršćanin!¹²... *Koga* to onda poriče kršćanstvo? *Što* za njega znači "svijet"? Biti vojnik, biti sudac, biti domoljub; braniti se, držati do časti; željeti prednost; biti *ponosan*... Svaka praksa svakoga trenutka, svaki instinkt, svaka vrijednost pretvorena u djelo danas su antikršćanski: kakav li *izrod lažnosti* mora biti moderni čovjek kad se ipak *ne stidi* još se nazivati kršćaninom! — — —

39.

— Vraćam se, kazujem *pravu* povijest kršćanstva. — Već je riječ "kršćanstvo" nesporazum — postojao je zapravo samo jedan kršćanin i on je umro na križu. "Evangelje" je umrlo na križu. Ono što se od toga trenutka naziva "evangeljem" već je bilo suprotno od onoga što je *on* proživio: "*loša* vijest", *dysangelium*. Pogrešno je do besmislice vidjeti u "vjeri", na primjer u vjeri u spasenje preko Krista, značku kršćanina: samo kršćanska *praksa*,

¹² Nietzsche misli na Vilhelma II, njemačkog cara koji se upravo te godine kada je pisan "Antikrist", 1888, popeo na prijestolje. (prev.)

život kakav je *proživio* onaj koji je umro na križu, samo je to kršćanski... Još danas je *takav* život moguć, za *neke* ljude čak potreban: izvorno kršćanstvo bit će moguće u svako doba... *Ne* vjerovanje već djelovanje, prije svega mnogo ne-djelovanja, drukčije *postojanje*... Stanja svijesti, bilo koje vjerovanje, na primjer ono što se uzima za istinito — svaki psiholog to zna — potpuno su zanemariva i na petom su mjestu prema vrijednosti instinkata: strože govoreći, cijeli je pojam duhovne uzročnosti pogrešan. Svesti bivanje kršćaninom, kršćansko na nešto što se smatra istinitim, na puku pojavnost svijesti znači negirati kršćansko. *Kršćana zapravo nije ni bilo*. "Kršćanin", koji se već dva tisućljeća naziva kršćaninom, samo je psihološki nesporazum sa samim sobom. Točnije promatrano, u njemu su vladali, *usprkos* svoj "vjeri", *samo* instinkti — i to *kakvi instinkti!* — "Vjera" je u sva vremena, na primjer kod Luthera, ogrtač, izgovor, *zavjesa* iza koje su instinkti igrali svoju igru — lukavo *sljepilo* za vladavinu *nekih* instinkata... "Vjera" — već sam je nazvao pravom kršćanskom *lukavošću* — uvijek se govorilo o "vjeri", uvijek se *djelovalo* prema instinktu... U predodžbenom svijetu kršćanina ne javlja se ništa što se makar malo tiče stvarnosti: naprotiv, u instinktivnoj mržnji *prema* svakoj stvarnosti prepoznali smo pokretački, jedini pokretački element u korijenu kršćanstva. Što iz toga slijedi? Da je i ovdje u *psychologicisu* pogreška radikalna, to jest određuje bit, to jest da je *supstancija*. Izbacimo li *jedan* pojam i stavimo li na njegovo mjesto jednu jedinu realnost, ode cijelo kršćanstvo! — Gledajući s visine, ta najneobičnija od svih činjenica, ta religija — koja nije uvjetovana samo pogreškama, nego je genijalna i inventivna *samo* u štetnim pogreškama, *samo* u pogreškama, koje truju život i srce — ostaje *igrokaz za bogove*, za ona božanstva koja su istodobno i filozofi i s kojima sam se, na primjer, susreo u onim slavnim dijalozima na Naksosu. U trenutku kad od njih (— i od nas!) uzmiče *gađenje*, postaju zahvalne na igrokazu kršćanina: bijedna mala zvijezda, koja se zove Zemlja, zaslužuje možda samo zbog *toga* neobičnog slučaja božanski pogled, božansko zanimanje... Nemojmo stoga podcijeniti kršćanina: kršćanin, lažan *do nevinosti*, daleko je iznad majmuna — u odnosu na kršćane poznata teorija descendencije puka je pristojnost...

40.

Sudbina evanđelja odlučena je smrću — dogodila se na "križu"... Tek smrt, ta neočekivana sramotna smrt, tek križ, koji je bio rezerviran samo za *canaille*¹³ — tek taj najjeziviji paradoks stavio je Kristove učenike pred pravu zagonetku: "*Tko je to bio? Što je to bilo?*" — Osjećaj potresenosti i duboke povrijeđenosti, sumnja da bi takva smrt mogla biti *opovrgnuće* njihovih načela, strašan upitnik "zašto baš tako?" — to se stanje i te kako dobro razumije. Tu je sve *moralo* biti potrebno, moralo imati smisao, razlog, najviši razlog; ljubav učenika ne poznaje slučaj. Tek se tada otvorio jaz: "*Tko je bio njegov prirodni neprijatelj?*" — munjevito se pojavilo to pitanje. Odgovor: *vladajuće* židovstvo, njegov najviši stalež. Od toga trenutka nastupa pobuna *protiv* poretka, a Isus postaje *pubunjenikom protiv poretka*. Do tada u njegovoj slici *nije bilo* te ratničke, poricateljske, pasivne crte; štoviše, on je bio suprotnost toga. Očito mala zajednica *nije* razumjela upravo ono glavno, kako je primjerno umrijeti na taj način, slobodu, nadmoć *nad* svakim osjećajem *ressentimenta*: — znak kako ga je općenito slabo razumjela! Svojom smrću Isus je htio samo javno dati primjer, *dokaz* svojega nauka... No, njegovi su učenici bili su daleko od toga da *oprote* tu smrt — što bi evanđeoski bilo u najvišem smislu; ili čak da sebe *ponude* istoj smrti sa slatkim i blagim mirom u srcu... Upravo najneevanđeoskiji osjećaj, *osveta*, ponovno je izbio na površinu. To nipošto nije moglo završiti tom smrću: bila je potrebna "odmazda", "sud" (— a što pak može biti manje evanđeosko od "odmazde", "kazne", "suđenja"!)

Popularno čekanje Mesije još je jedanput izbilo u prvi plan; razmatrao se povijesni trenutak: "kraljevstvo Božje" dolazi suditi

¹³ Ološ, rulja (franc.)

njegovim neprijateljima... No time je sve krivo shvaćeno: "carstvo Božje" kao završni čin, kao obećanje! Evanđelje je ipak bio opstanak, ispunjenje, *stvarnost* toga "kraljevstva". Upravo takva smrt *bila je* baš to "kraljevstvo Božje"... Tek se sada sav prezir i ogorčenje na farizeje i teologe unio u tip učitelja — i time su od njega *učinili* farizeja i teologa! S druge strane, to podivljalo štovanje tih potpuno poremećenih duša više nije podnosilo onu evandeosku ravnopravnost svakoga s djetetom Božjim o kojoj ih je učio Isus: osvetili su se tako da su Isusa *uzdigli*, odvojili ga od sebe: upravo onako kako su se Židovi, osvećujući se svojim neprijateljima, odijelili od svojega Boga i uzvisili ga. Jedan Bog i jedan Sin Božji: obojica su proizvodi *ressentimenta*...

41.

I od toga trenutka izronio je apsurdni problem — "kako je to Bog *mogao* dopustiti!" Poremećeni um male zajednice dao je na to zastrašujuće apsurdni odgovor: Bog je dao svojega sina radi oprosta grijehâ, kao *žrtvu*. I time je odjednom došao kraj evanđelju! *Žrtva krivnje*, i to u najodvratnijem, najbarbarskijem obliku, *žrtva nevinoga* za grijehe krivih! Kakva li jeziva poganstva! — Pa Isus je sam ukinuo pojam "krivnje" — porekao je svaki jaz između Boga i čovjeka, *doživio* je to jedinstvo Boga kao čovjeka kao *njegovu* "radosnu vijest" ... I ne kao privilegiju! — I od toga trenutka u tip Spasitelja postupno su ušli nauk o sudu i o ponovno dolasku, nauk o smrti kao *žrtvenoj* smrti, nauk o *uskrsnuću*, kojim je eskamotiran cijeli pojam "blaženstva", cijela i jedina realnost evanđelja — u prilog stanju *poslije* smrti!... Pavao je to shvaćanje, tu *besramnost* shvaćanja logički formulirao rabinskom preuzetnošću kojom se odlikovao u svim djelima: "Ako pak Krist nije uskrsnuo, onda je naša vjera uzaludna." I najednom je od evanđelja poteklo najomraženije od svih neispunjivih obećanja, *bestidni* nauk o osobnoj besmrtnosti... Sam Pavao poučavao je o njoj i kao o *nagradi*!...

42.

Vidi se *što* je završilo sa smrću na križu: novi, posve originalni pokušaj stvaranja budističkoga mirovnog pokreta, stvarne, *ne* samo obećane *sreće na zemlji*. To, naime, ostaje — već sam to prije istaknuo — temeljna razlika između tih dviju religija dekadencije: budizam ne obećava nego ispunjava, kršćanstvo obećava sve, ali ne *ispunjava ništa*. — "Radosnu vijest" slijedi u stopu *najgora* vijest: Pavlova. U Pavlu se utjelovljuje tip suprotnosti "radosnom vjesniku", genij u mržnji, u viziji mržnje, u nepopustljivoj logici mržnje. *Što li* sve nije taj disandelist žrtvovao mržnji! Prije svega Otkupitelja: pribio ga je na *svoj* križ. Život, primjer, nauk, smrt, smisao i pravo cijeloga evanđelja — ništa više nije postojalo kad je taj krivotvoritelj iz mržnje spoznao samo ono što je on *mogao* upotrijebiti. *Ne* realnost, *ne* povijesnu istinu!... I ponovno je svećenički instinkt Židova počinio isti zločin nad poviješću — jednostavno je precrtao jučerašnjicu, prekjučerašnjicu kršćanstva, *izmislio je sebi povijest prvoga kršćanstva*. Štoviše, ponovno je krivotvorio povijest Izraela kako bi se ona mogla pojaviti kao pretpovijest za *njegovo* djelo: svi su proroci pričali o *njegovu* "Otkupitelju"... Crkva je poslije krivotvorila i povijest čovječanstva pretvorivši je u pretpovijest kršćanstva... Tip Otkupitelja, nauk, praksa, smrt, smisao smrti, pa i vrijeme poslije smrti — ništa nije ostalo netaknuto, ništa nije ostalo barem nalik na stvarnost. Pavao je jednostavno premjestio težište cijeloga onog života *iza* ovoga života — u *laž* o "ukrslom" Isusu. Njemu zapravo nije ni trebala Otkupiteljeva smrt — njemu je trebala smrt na križu *i* još nešto više... Smatrati časnim jednoga Pavla, čija je domovina bila glavno sjedište stoičkoga prosvjetiteljstva, kad iz halucinacije izmišlja *dokaz* da Otkupitelj *još* živi ili pak

povjerovati samo njegovoj priči *kako* je imao tu halucinaciju, bila bi prava "niaiserie"¹⁴ za psihologa: Pavao je htio svrhu, *dakle htio* je sredstva... Ono što sam nije vjerovao, vjerovali su idioti među kojima je širio *svoj* nauk. — *Njegova* je potreba bila *moć*; s Pavlom je svećenik ponovno htio na vlast — mogao je upotrijebiti samo pojmove, nauk, simbole kojima se tiraniziraju mase, stvaraju krda. *Što* je poslije Muhamed jedino posudio od kršćanstva? Izum Pavla, njegovo sredstvo svećeničke tiranije, stvaranja krda, vjerovanje u besmrtnost — *znači, nauk o "sudu"*...

43.

Ako se težište života *ne* premjesti u život, nego u "onostranost" — *u ništa* — životu općenito oduzima se težište. Velika laž o osobnoj besmrtnosti *uništava* svaki um, svaku prirodu u instinktu — sve što je u instinktima blagotvorno, što potiče život, što jamči budućnost, pobuđuje odsada nepovjerenje. Živjeti *tako* da više nema *smisla* živjeti, *postaje* sada "smisao" života... Čemu smisao za zajedništvo, čemu još zahvalnost za podrijetlo i pretke, čemu zajednički raditi, imati u nekoga povjerenje, poticati bilo kakvo zajedničko dobro i ne izgubiti ga iz vida?... Toliike "kušnje", tolika skretanja s "pravoga puta" — samo "*jedno* je potrebno"... Da je svatko kao "besmrtna duša" jednak svakomu, da u zajedništvu svih bića "spasenje" *svakoga* pojedinca smije zahtijevati vječnu važnost, da sitni udvorice i u tri četvrtine ljudi smiju zamišljati kako se zbog njih stalno *krše* zakoni prirode — takvo uzvisivanje svih vrsta samoljublja unedogled, do *besramnosti*, ne može se žigosati s dovoljno prezira. Pa ipak, kršćanstvo zahvaljuje na svojoj *pobjedi tom* bijednom laskanju osobnoj taštini — upravo je time pridobilo za sebe sve što nije uspjelo, sve pobunjenički nastrojeno, sve što je pošlo krivim putem, sav ljudski izrod i smeće. "Spas duše" — jasnije rečeno: "svijet se vrti oko *mene*"... Taj otrov nauka "*jednaka* prava za sve" — kršćanstvo ga je najtemeljite posijalo; kršćanstvo je protiv svakog osjećaja poštovanja i distance među ljudima, znači, protiv *pretpostavke* svakog uzdizanja, svakog napretka kulture, vodilo je rat na život i smrt iz najskrovitijih kutaka loših instinkata — ono je iz *ressentimenta* masa iskovalo sebi *glavno oružje* protiv *nas*, protiv svega plemenitog, radosnog, velikodušnog na zemlji, protiv naše sreće na zemlji... "Besmrtnost" dodijeljena svakom Petru i Pavlu dosad je najveći, najopakiji atentat na *plemenitu* čovječnost. — I nemojmo podcijeniti kob koja se iz kršćanstva uvukla čak u politiku! Danas više nitko nema hrabrosti zahtijevati povlastice, prava na vlast, osjećaj poštovanja prema sebi i sebi ravnima — na *patos distance*. Naša politika *boluje* od toga nedostatka hrabrosti! — Aristokratizam mišljenja potkopala je laž o jednakosti duša na najpodzemniji način; i ako vjera "na povlastici većine" diže revolucije, sada i u *budućnosti*, kršćanstvo je ono, neka o tome nitko ne dvojiti, *kršćanski* su vrijednosni sudovi oni koji svaku revoluciju pretvaraju samo u krv i zločin! Kršćanstvo je ustanak svega što gmiže po zemlji protiv onoga što posjeduje *visinu*: evanđelje "niskih" *čini* niskim...

44.

— Evanđelja su neprocjenjiva kao dokaz već nezadržive korupcije *unutar* prve zajednice. Ono što je Pavao poslije dovršio s logičkim cinizmom rabina, bio je ipak proces propadanja koji je počeo Otkupiteljevom smrću. — Ta se evanđelja ne mogu čitati dovoljno pažljivo; iza svake riječi ima poteškoća. Priznajem, to će mi se uzeti u obzir, da su upravo zbog toga psiholozima užitak prvoga reda — kao *suprotnost* svakoj naivnoj pokvarenosti, kao *raffinement*¹⁵ *par excellence*, kao umjetničko poslanje u psihološkoj pokvarenosti. Evanđelja su zasebna. Biblija uopće ne trpi usporedbe. Tu smo među Židovima: *prvo*

¹⁴ Glupost (franc.)

¹⁵ Prečišćavanje, rafiniranje (franc.)

gledište, kako ne bismo potpuno izgubili nit. Ovdje upravo genijalno samoiskrivljavanje u "sveto", koje se inače ni približno ne može dosegnuti u knjigama i među ljudima, to krivotvorenje riječi i gesta do *umjetnosti*, ne potječe od nekakve pojedinačne nadarenosti, nekakve iznimke. Za to je potrebna *rasa*. U kršćanstvu, kao umijeću svetoga laganja, cijelo židovstvo, višestoljetno židovsko najozbiljnije uvježbavanje i tehnika, dotjerano je do najsavršenijeg majstorstva. Kršćanin, taj *ultima ratio* laži, ponovno je Židov — čak *triput*... — Temeljna volja da se primijene samo pojmovi, simboli, stajališta, dokazani u praksi svećenika, instinktivno odbijanje svake *druge* prakse, svake *druge* vrste perspektive vrijednosti i korisnosti — nije samo tradicija, to je *naslijeđe*: samo kao naslijeđe djeluje poput prirode. Cijelo čovječanstvo, najbolje glave čak najboljih vremena — (osim jedne koja se možda odnosi samo na nečovjeka —), dalo se prevariti. Evanđelje se čitalo kao *Knjiga nevinosti*...: ni najmanjeg znaka kako se ovdje majstorski glumilo. — Doduše, kad bismo ih *vidjeli*, makar u prolazu, sve te čudesne licemjere i imitacije svetaca, bio bi kraj — i baš zato što *ja* ne čitam riječi a da ne vidim geste, *prekidam s njima*... Ne trpim na njima način na koji dižu oči. — Nasreću, knjige se za veliku većinu samo *literatura* — Čovjek ne smije dopustiti da ga odvedu u zabludu: "Nemojte suditi!" kažu, a sve što im se isprieči na putu šalju u pakao. Dopuštajući Bogu da sudi, sude i sami; slaveći Boga, slave sami sebe, *potičući* kreposti, za koje su upravo sposobni — štoviše, one koje su im potrebne kako bi ostali gore — stvaraju veliki privid kako se bore za krepost, privid bitke za vladavinom kreposti. "Živimo, umiremo, žrtvujemo se *za dobro*" (— "istina", "svjetlost", "kraljevstvo Božje"): zapravo, rade ono što sami ne mogu dopustiti. Probijajući se poput podmuklica, skrivajući se u kutovima, šuljajući se u sjeni, stvaraju iz svega toga *dužnost*: kao obveza njihov se život doima smjerno, a smjernost je još jedan dokaz pobožnosti... Ah, kakve li smjerne, čedne, milosrdne lažljivosti! "Sama vrlina svjedočit će o nama"... Evanđelja treba čitati kao knjige o zavodjenju *moralom*: ti su mali ljudi zaplijenili moral — znaju oni kako je moral važan! Moralom se čovječanstvo najbolje *vuče za nos*! — Realnost je da ovdje najsvesnija *umišljenost odabranih* glumi skromnost: jednom zauvijek postavili su *sebe*, "zajednicu", "dobre i pravedne" na jednu stranu, na stranu "istine" — a ostatak, "svijet", na drugu... Upravo *to* je bila najsudbonosnija vrsta megalomanije koja je dotad postojala na zemlji: mali nakazni licemjeri i lažljivci počeli su svojatati pojmove "bog", "istina", "svjetlo", "duh", "ljubav", "mudrost", "ljubav", gotovo kao sinonime za sebe, kako bi "svijet" odvojili od sebe, mali superlativni Židovi, zreli za svakakve ludnice, okrenuli su sve vrijednosti *prema* sebi kao da je tek kršćanin smisao, sol, mjerilo, pa i *posljednji sud* cijeloga ostatka... Cijela je sudbina omogućena samo time što je u svijetu već postojala slična, rasno slična vrsta megalomanije, *židovska*: čim se otvorio jaz između Židova i judeokršćana, potonji su mogli izabrati samo iste postupke samoodržanja i, na poticaj židovskoga instinkta, primijeniti ih *protiv* samih Židova, dok su ih Židovi dotad primjenjivali samo protiv svega nežidovskoga. Kršćanin je samo Židov "*slobodnije*" vjere. —

45.

— Dat ću nekoliko primjera onoga što su ti mali ljudi uvtjeli sebi u glavu, što su učitelju *stavili u usta*: same ispovijedi "lijepih duša". —

"A ako vas negdje ne prime i ne poslušaju vas, iziđite i otesite prašinu što je ispod vaših nogu, za svjedočanstvo protiv njih. Kažem vam: Zaista, na Sudnji dan lakše će biti Sodomi i Gomori nego takvom gradu." (Marko 6, 11) — Kako *evanđeoski*!...

"Ako tko razljuti jednoga od ovih malenih ljudi koji u me vjeruju, bilo bi mu bolje da mu objese o vrat mlinski kamen i da ga bace u more." (Marko 9,42) — Kako *evanđeoski*!...

"Ako te oko tvoje razljuti, iskopaj ga! Bolje ti je s jednim okom ući u kraljevstvo Božje nego da budeš sa dva oka bačen u pakao, gdje njihov crv ne umire i oganj se ne gasi." (Marko 9,47) — Nije se mislilo baš na oko...

"Doista, kažem vam, ima nekih ovdje nazočnih koji neće okusiti smrt dok ne vide kraljevstvo Božje koje je došlo sa silom." (Marko 9,1) — *Dobra laž, lave...*

"Tko želi ići za mnom, neka se odrekne samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka me slijedi. *Naime...*" (*primjedba jednoga psihologa*. Kršćanski se moral pobija njihovima *naime, jer*: njihovi "razlozi" pobijaju — tako je kršćanski) Marko 8,34. —

"Nemojte suditi, *da* ne budete suđeni. Kako budete mjerili, onako će se i *vama* mjeriti." (Matej 7,1) — Kakva li pojma o pravednosti od "pravedna" suca!...

"Ako ljubite one koji vas ljube, *kakvu ćete plaću imati? Zar* i carinici ne čine to isto? Ako ste ljubazni samo prema svojoj braći, *što činite posebno? Zar* i carinici ne čine to isto?" (Matej 5,46) — Načelo "kršćanske ljubavi: ona će na posljetku biti dobro *plaćena*...

"Ako li vi ne oprostite ljudima njihovih pogrešaka, ni vaš Otac nebeski neće vama oprostiti vaših." (Matej 6,15) — Vrlo kompromitirajuće za navedena "Oca"...

"Zato najprije tražite kraljevstvo Božje i njegovu pravednost, a to sve će vam se nadodati." (Matej 6,33) To sve: *naime* hrana, odjeća, sve životne potrebe. *Zabluda*, skromno rečeno... Odmah zatim pojavljuje se Bog kao krojač, barem u nekim slučajevima...

"Onda se radujte i skačite: jer je velika vaša plaća na nebu. Isto su tako postupali s prorocima očevi njihovi." (Luka 6,23) *Besramna* rulja! Već se uspoređuje s prorocima...

"Ne znate li da ste hram Božji i da Duh Božji prebiva u vama? Ako tko razara hram Božji, *njega će Bog razoriti*: jer je svet hram Božji, a *taj ste vi*." (Pavlova Prva posl. Korinćanima 3,16) — Takvo što ne može se dovoljno prezreti...

"Zar ne znate da će sveti suditi svijetu? Pa ako ćete vi suditi svijetu, zar niste dostojni suditi u sitnicama?" (Pavlova Prva posl. Korinćanima 6,2) Nažalost, to nije samo govor luđaka... Taj *strašni varalica* doslovce nastavlja: "Ne znate li da ćemo suditi anđelima? Koliko više onda o prolaznim dobrima!"...

"Zar nije Bog učinio ludom mudrost svijeta? Budući da svijet svojom mudrošću nije upoznao Boga u Božjoj mudrosti, svidje se Bogu one koji u to vjeruju razveseliti ludim propovijedanjem. Nema ni mnogo na ljudsku mudrih, ni mnogo moćnih, ni mnogo plemenitih koji su pozvani. Naprotiv, što je ludo u očima svijeta, *izabra Bog* da posrami mudre; što je slabo u očima svijeta, *izabra Bog* da posrami jake: što je neplemenito i prezreno u očima svijeta — i čak ono čega nema — *izabra Bog* da uništi što nešto jest. Da se ni jedan čovjek ne ponosi pred njim." (Pavlova Prva posl. Korinćanima 1,20 ss.) — Kako bi se *razumjelo* to mjesto, dokaz prvoga reda za psihologiju svakoga čandalskog morala, treba pročitati prvu raspravu moje *Genealogije morala*: u njoj je prvi put istaknuta suprotnost *plemenita* morala i čandalskoga morala rođenoga iz *ressentimenta* i nemoćne osvete. Pavao je bio najveći od svih apostola osvete...

Što slijedi iz toga? Da je dobro staviti rukavice prije čitanja Novoga zavjeta. Na to gotovo sili blizina tolike nečistoće. Izbjegavali bismo "prve kršćane" kao i poljske Židove: ne zato što bismo im morali išta zamjeriti... Ni jedni ni drugi ne mirišu. — U Novom zavjetu uzalud sam tragao barem za jednom simpatičnom crtom; nema ondje ništa slobodno, dobroćudno, iskreno, pravedno. Čovječnost ovdje još nije ni počela — instinkti *čistoće* nedostaju... U Novom zavjetu postoje samo *loši* instinkti, nema hrabrosti ni za te loše instinkte. Sve je ondje kukavičluk, sve je zatvaranje očiju i samozavaravanje. Svaka knjiga biva čistom tek kad se pročita Novi zavjet: čitao sam, na primjer, s oduševljenjem, odmah poslije Pavla, onoga najšarmantnijeg, najrazuzdanijeg podrugljivca Petronija, o kojemu bi se

moglo reći ono što je Domenico Boccaccio napisao vojvodi od Parme o Cesareu Borgiji: "*È tutto festo*" — besmrtno zdrav, besmrtno vedar i uspio... Ti se mali licemjeri, naime, preračunavaju u glavnome. Napadaju, ali sve što napadnu biva izvrsno. Koga napadne "prvi kršćanin", njega on *neće* okaljati... Obratno: čast je protiv sebe imati "prve kršćane". Novi se zavjet ne čita bez sklonosti prema onome što se u njemu zlostavlja — a da ne govorim o "mudrosti ovoga svijeta" koju drski razmetljivac uzalud pokušava posramiti "ludim propovijedanjem"... No čak farizeji i pismoznanci imaju koristi od takva protivništva: zacijelo su nešto vrijedili kad su ih mrzili na takav nedolični način. Licemjerje — na tome su im "prvi kršćani" *smjeli* prigovoriti! Napokon, bili su *privilegirani*: to je dovoljno, za čandalsku mržnju ne treba više razloga. "Prvi kršćanin" — bojim se, i "posljednji kršćanin" *kojega ću možda još doživjeti* — buntovnik je iz najdubljih instinkata protiv svega privilegiranog — on živi, uvijek se bori za "*jednaka prava*"... Točnije gledano, on nema izbora. Ako hoće sam biti "Božji izabranik" — ili "Božji hram" ili "sudac anđela" — onda je svaki *drugi* princip izbora, na primjer prema pravednosti, prema duhu, prema muškosti i ponosu, prema ljepoti i slobodi srca, jednostavno "svijet" — *zlo samo po sebi*... Moral: svaka riječ u ustima "prvoga kršćanina" laž je, svaka radnja što je on čini instinktivna je himbenost — sve njihove vrijednosti, svi su njihovi ciljevi štetni, ali *koga* on mrzi, *što* mrzi, *to ima vrijednost*... Kršćanin, posebice svećenik kršćanin, *kriterij je za vrijednosti* — — Trebam li još reći da se u cijelom Novom zavjetu javlja samo jedan *jedini* lik vrijedan poštovanja? Pilat, rimski namjesnik. *Ozbiljno* shvatiti židovsku trgovinu — njega se na to ne može nagovoriti. Jedan Židov više ili manje — je li to važno?... Otmjeni podsmjeh jednoga Rimljanina, pred kojim se besramno zlorabi riječ "istina" i njome trguje, Novi je zavjet obogatio jednom jedinom riječju *koja ima vrijednost* — koja je njegova kritika, samo njegovo stvarno *uništenje*: "Što je istina!"...

47.

Nas ne razdvaja to što ne pronalazimo Boga, ni u povijesti, ni u prirodi, ni iza prirode — već činjenica da ono što se štuje kao Bog ne smatramo "božanskim" nego bijednim, apsurdnim, štetnim, ne samo pogreškom nego i *zločinom prema životu*... Poričemo Boga kao Boga... Kad bi nam toga kršćanskoga Boga i *dokazali*, bili bismo mu još manje skloni vjerovati. — Formulom: *deus, qualem Paulus creavit, dei negatio*¹⁶. — Religija, kakvo je kršćanstvo, koja se ni u jednoj točki ne dotiče sa stvarnošću, koja odmah pada čim se stvarnost dokaže barem u jednoj točki, mora s pravom biti smrtni neprijatelj "mudrosti svijeta", to jest *znanosti* — ona će dopustiti sva sredstva kojima se može zatrovati, oklevetati, *ozloglasiti* disciplina duha, čistoća i strogost u pitanjima savjesti duha, plemenita svježina i sloboda duha. "Vjera" kao imperativ *veto* je na znanost — *in praxi* laž po svaku cijenu... Pavao je *shvatio* da je laž — da je "vjera" potrebna; poslije je Crkva ponovno shvatila Pavla. — Onaj "Bog", kojega je sebi izmislio Pavao, Bog koji "posramljuje" "mudrost svijeta" (u užem smislu obje velike protivnice svojega praznovjerja, filologiju i medicinu), zapravo je samo čvrsta *odluka* samoga Pavla da "Boga" nazove vlastitom voljom, Tora, to je pražidovsko. Pavao *hoće* da posrami "mudrost svijeta": njegovi su neprijatelji *dobri* filolozi i liječnici aleksandrijske škole — protiv njih ratuje. Zapravo, čovjek nije filolog i liječnik a da istodobno nije i *antikrist*. Naime, čovjek kao filolog gleda *iza* "svetih knjiga", kao liječnik iza fiziološkog propadanja tipičnoga kršćanina. Liječnik kaže "neizlječivo", filolog "prevara"...

¹⁶ Bog kakvim ga je stvorio Pavao, negacija je Boga. (lat.)

Je li tko doista razumio slavnu priču na početku Biblije — o paklenom strahu Boga od *znanosti*?... Nitko ju nije razumio. Ta svećenička knjiga *par excellence* počinje, dakako, velikim unutarnjim problemom svećenika: *on* se suočava samo s *jednom* velikom opasnošću, *dakle* "Bog" se suočava samo s *jednom* velikom opasnošću. —

Stari Bog, u cijelosti "duh", u cijelosti "visoki svećenik", u cijelosti savršenstvo, šeće svojim vrtom, dakle samo se dosađuje. Protiv dosade i bogovi se uzalud bore. Što čini? Izmišlja čovjeka — čovjek je zabavan... No, gle, i čovjek se dosađuje. Samilost Božja zbog jedine nevolje, koju nose u sebi svi rajevi, bezgranična je: ubrzo je stvorio i druge životinje. Prva pogreška Boga: čovjeku životinje nisu bile zabavne — vladao je nad njima, nije ni htio biti "životinja". — Stoga Bog stvori ženu. I tu je, zapravo, bio kraj dosade — ali i drugoga! Žena bijaše *druga* pogreška Boga. "Žena je po svojoj prirodi zmija, Heva" — to zna svaki svećenik; "od žene dolazi *svaka* nesreća na svijetu" — to također zna svaki svećenik. "*Dakle*, od nje dolazi i *znanost*"... Tek preko žene čovjek je naučio kušati s Drveta spoznaje. — Što se bijaše dogodilo? Staroga je Boga zahvatio pakleni strah. Sam čovjek postao je njegova *najveća* pogreška, stvorio je sebi suparnika, znanost stvara *jednakost Bogu* — sa svećenicima i bogovima je gotovo ako je čovjek učen! — Moralna *pouka*: znanost je sama po sebi nešto zabranjeno — ona je samo zabranjeno. Znanost je *prvi* grijeh, klica svih grijeha, *iskonski* grijeh. Samo to je moralna pouka. — "*Nemoj* spoznati!" — iz toga slijedi ostalo. — Pakleni strah nije ga spriječio da bude domišljat. Kako se *obraniti* od znanosti? bio je to dugo glavni problem. Odgovor: Van s čovjekom iz raja! Sreća, besposličarenje dovodi do misli — sve su misli loše misli... Čovjek *ne smije* misliti. — I "svećenik sam po sebi" izmišlja nevolju, smrt, životnu opasnost trudnoće, svaku vrstu bijede, starost, muke, prije svega *bolest* — sve sama sredstva u borbi protiv znanja! Nevolja *ne dopušta* čovjeku misliti... A ipak, grozno! Rad spoznaje raste, napadajući nebo, najavljujući skorašnji sumrak bogova — što učiniti? — Stari Bog izmišlja *rat*, razdvaja narode, čini da se ljudi međusobno uništavaju (— svećenicima je uvijek rat bio potreban...) Rat — koji je, između ostaloga, veliko smetalo znanosti! — Nevjerojatno! Spoznaja, *emancipacija od svećenika*, raste i unatoč ratovima. — I posljednja odluka staroga Boga: "Čovjek biva učen — *ništa ne pomaže, treba ga utopiti!*"...

Mene su razumjeli. Početak Biblije sadrži *svu* psihologiju svećenika. — Svećenik zna samo za jednu veliku opasnost: to je znanost — zdravi pojam uzroka i posljedice. No znanost uspijeva u cijelosti samo u sretnim prilikama — treba imati vremena, treba imati duha *u obilju* kako bi se moglo "spoznati"... "*Dakle*, čovjeka treba učiniti nesretnim"... to je u svako doba bila svećenikova logika. — Već se pogađa *što* je time, prema toj logici, prvo došlo na svijet: — "grijeh"... Pojam krivnje i kazne, sav "moralni svjetski poredak" izmišljen je *protiv* znanosti — *protiv* oslobođenja čovjeka od svećenika... Čovjek *ne smije* gledati izvan sebe, mora gledati u sebe: *ne smije* domišljato i oprezno, kao onaj tko uči, gledati *u* stvari, on uopće ne smije vidjeti: on mora *patiti*... I mora tako patiti da mu je svećenik potreban u svako doba. — Kakvi liječnici! *Potreban je spasitelj!* — Pojam krivnje i kazne, uključujući nauk o "milosti", o "iskupljenju", o "oprostu" — sve same *laži* i bez ikakve psihološke realnosti — izmišljeni su kako bi se uništilo u čovjeku *značenje uzroka*; oni su atentat na pojam uzroka i posljedice! I *nije* to atentat šakom, nožem, otvoreno u mržnji i ljubavi! Već iz najkukavičijih, najprepredenijih, najnižih instinkata! *Svećenički* atentat! *Parazitski* atentat! Vampirstvo blijedih podzemnih krvopija!... Ako prirodne posljedice jednoga čina nisu više "prirodne", nego se smatra da su djelo pojmovnih sablasti praznovjerja, "Boga", "duhova", "duša", puke "moralne" konzekvencije, kao nagrada, kazna, mig, odgojno sredstvo, onda je uvjet za

spoznaju uništen — *onda je počinjen najveći zločin nad čovječanstvom.* — Grijech, ponavljam, taj oblik samoobeščaćenja čovjeka *par excellence*, izmišljen je kako bi se onemogućili znanost, kultura, svako uzdizanje i plemenitost čovjeka; svećenik *vлада* izmislivši grijeh. —

50.

Moram se na ovom mjestu pozabaviti psihologijom "vjere", "vjernikâ", naravno, u korist samih "vjernika". Ako danas još ima takvih koji ne znaju koliko je *nedolično* biti "vjernikom" — *ili* u kojoj je mjeri to znak dekadencije, skršene volje za životom — sutra će već znati. Moj će glas doprijeti i do nagluhah. — Čini se, ako me uši nisu prevarile, da među kršćanima postoji nekakav kriterij istine koji se naziva "dokazom snage". "Vjera čini blaženim: *dakle*, istinita je. — Tome se najprije može prigovoriti da upravo blaženstvo nije dokazano već samo *obećano*: blaženstvo je povezano s uvjetom "vjere" — *treba* biti blažen, *jer* se vjeruje... No, čime se može dokazati da doista *dolazi* "onostranost", nedostupna svakoj kontroli, što je svećenik obećava vjerniku? — Navodni "dokaz snage" je, znači, opet zapravo samo vjera da će ostati učinak što ga čovjek očekuje od vjere. Formulom: "Vjerujem da vjera čini blaženim; — *dakle*, ona je istinita." No, time smo već na kraju. Taj "dakle" bio bi *absurdum* čak kao kriterij istine. — No, pretpostavimo, uz određenu popustljivost, da je blaženstvo dokazano vjerom — da *nije* samo željeno, da *nije* samo obećano kroz pomalo sumnjiva svećenikova usta: bi li blaženstvo — stručnije rečeno, *zadovoljstvo* — ikada bilo dokaz istine? Jedva, pa bi to bio gotovo protu-dokaz, u svakom slučaju najveće nepovjerenje prema "istini" ako se u pitanje "što je istina?" upleću osjećaji zadovoljstva. Dokaz "zadovoljstva" samo dokazuje "zadovoljstvo" — ništa više; kako se, zaboga, može sa sigurnošću tvrditi da baš *istiniti* sudovi stvaraju više zadovoljstva od lažnih i da, prema unaprijed određenoj harmoniji, neizbježno povlače za sobom ugodne osjećaje? — Iskustvo svih strogih, svih dubokih duhova, uči *obrnuto*. Morali smo se izboriti za svaki korak do istine, morali smo žrtvovati gotovo sve što je inače povezano sa srcem, s našom ljubavi, s našom vjerom u život. Za to je potrebna veličina duše: služba istini najnapornija je služba. — Što onda znači biti *pošten* u duhovnim stvarima? Da smo strogi prema svojem srcu, da preziremo "lijepo osjećaje", da smo nemirne savjesti pri svakom da i ne! — — — Vjera daje blaženstvo: *dakle*, laže...

51.

Da vjera u određenim okolnostima daje blaženstvo, da blaženstvo od fiksne ideje još ne čini *istinitu* ideju, da vjera ne premiješta brda, ali *postavlja* brda gdje ih nema: površni obilazak *ludnice* sve to dostatno objašnjava. Dakako, *ne* svećeniku: naime, on instinktivno poriče da je bolest bolest, a ludnica ludnica. Kršćanstvu je bolest *potrebna*, otprilike onako kako je helenizmu potrebno obilje zdravlja — *razboliti* prava je skrivena namjera sistema crkvenoga procesa ozdravljenja. I sama Crkva — nije li joj katolička ludnica krajnji ideal? — Zemlja općenito kao ludnica? — Religiozan čovjek, onakav kakvoga *hoće* Crkva, tipični je *décadent*; trenutak kad religiozna kriza zavlada narodom, uvijek je obilježen živčanim epidemijama; "unutarnji svijet" religiozna čovjeka veoma je nalik "unutarnjem svijetu" živčano prenapetoga i iscrpljena čovjeka, pa ih se može pobrkati; "najuzvišenija" stanja, koja je kršćanstvo nametnulo čovječanstvu kao vrijednost nad vrijednostima, epileptoidni su oblici — Crkva je samo luđake *ili* velike varalice *in majorem dei honorem* proglasila svetima... Jedanput sam sebi dopustio da sav *training* kršćanskoga kajanja i izbavljenja (koji se danas najbolje proučava u Engleskoj) nazovem metodički proizvedenom *folie circulaire*¹⁷, pri-

¹⁷ Manično-depresivna psihoza (franc.)

rodno, na već za to pripremljenom, to jest potpuno morbidnom tlu. Nitko ne može slobodno izabrati da bude kršćanin: na kršćanstvo se ne "obraća" — za njega čovjek mora biti dovoljno bolestan... Mi drugi koji imamo *hrabrosti* biti zdravi ali *i* prezirati, i te kako *smijemo* prezirati religiju koja uči pogrešnom shvaćanju tijela! Koja se ne želi osloboditi praznovjerja o duši! Koja od nedostatne prehrane stvara "zaslugu"! Koja se u zdravlju bori protiv nekakva neprijatelja, đavla, iskušenja! Koja je samu sebe uvjerala da se u tjelesnoj strvini može nositi "savršena duša" i još k tome smatrala potrebnim da izmisli novi pojam "savršenstva", blijedu, bolesnu, idiotski zanesenu prirodu, takozvanu "svetost" — svetost, po sebi samo niz simptoma osiromašena, živčano iscrpljena, neizlječivo pokvarena tijela!... Kršćanski pokret, kao europski pokret, od početka je opći pokret svakakvih elemenata škarta i otpada: — oni hoće pomoću kršćanstva na vlast. On *ne izražava* propast rase, on stvara agregat dekadentnih oblika sa svih strana koji se skupljaju i privlače. Kršćanstvu *nije* utrla put, kako se vjeruje, pokvarenost same antike, *plemenite antike*: učenom idiotizmu, koji još i danas ustraje na nečem takvom, ne može se dovoljno oštro proturječiti. U doba kad su se bolesni, pokvareni čandalski slojevi kristijanizirali u cijelom *imperiumu*, postojao je upravo *protutip*, plemenitost, u svojem najljepšem i najzrelijem obliku. Velika je brojnost zagospodarila; *pobijedio* je demokratizam kršćanskih instinkata... Kršćanstvo nije bio "nacionalno", nije bilo raso uvjetovano — obraćalo se svima zapostavljenim i prikraćenim u životu, posvuda je imao saveznike. Temelj je kršćanstva *rancune*¹⁸ bolesnika, instinkt usmjeren *protiv* zdravih, *protiv* zdravlja. Sve što je uspjelo, sve ponosno, razuzdano, ponajviše ljepota, vrijeda mu i oči i uši. I ponovno se sjećam neprocjenjive Pavlove riječi: "Što je *slabo* u očima svijeta, što je *ludo* u očima svijeta, *neplemenito* i *prezira vrijedno*, izabra Bog": *to* je bila formula *in hoc signo*¹⁹ koja je pobijedila *décadence*. — *Bog na križu* — zar se još ne shvaćaju strašne primisli toga simbola? — Sve što pati, sve što visi na križu, *božansko je*... Svi visimo na križu, dakle *mi* smo božanski... Samo *mi* smo božanski... Kršćanstvo je bila pobjeda, *plemenitije* je uvjerenje propalo zbog njega — kršćanstvo je dosad bilo najveća nesreća čovječanstva. — —

52.

Kršćanstvo je u suprotnosti i sa cijelom *duhovnom* uspjelošću — njemu *može* trebati samo bolestan um kao kršćanski um, ono je na strani svega idiotskog, proklinje "duh", proklinje *superbiju*²⁰ zdravoga duha. Budući da bolest pripada prirodi kršćanstva, *mora* i tipično kršćansko stanje, "vjera", biti oblik bolesti, sve prave, poštene, znanstvene puteve do spoznaje Crkva *mora* odbiti kao *zabranjene* puteve. Već je sumnja grijeh... Potpuni nedostatak psihološke čistoće u svećenika — čime se izdaje pogledom — *posljedica* je *décadencea* — histerične ženske, a s druge strane djeca sklona rahitisu, pokazuju kako su instinktivna himbenost, sklonost laganju kako bi se lagalo, nesposobnost ravnih pogleda i koraka, redovito izraz *décadencea*. "Vjera" je *ne htjeti* znati što je istina. Pijetist, svećenik obaju spolova, neiskren je *zato što* je bolestan: njegov instinkt *zahtijeva* da istina ni u jednoj točki ne dođe na svoje. "Što čini bolesnim, *dobro* je; što dolazi iz punine, obilja, moći, *zlo je*": tako osjeća vjernik. *Potčinjenost radi laži* — po tome mogu pogoditi svakoga predodređenog teologa. Drugi znak teologa njegova je *nesposobnost razumijevanja filologije*. Filologija ovdje treba značiti, u vrlo općenitom smislu, umijeće dobra čitanja, razumijevanja — znati pročitati činjenice, a da ih se raznim interpretacijama *ne* krivotvori, a da se u želji za razumijevanjem *ne* izgubi oprez, strpljenje, istančanost. Filologija kao *ephexis*²¹ u interpreta-

¹⁸ Srdžba, kivnost (franc.)

¹⁹ Pod kojom (lat.)

²⁰ Gordost (lat.)

²¹ Suzdržanost (grč.)

ciji: radilo se o knjigama, novinskim vijestima, sudbinama ili vremenskim činjenicama — a da ne spominjem "spas duše"... Način na koji teolog, bez obzira na to je li u Berlinu ili u Rimu, tumači "riječ Pisma" ili nekakav doživljaj, pobjedu domovinske vojske, na primjer, pod višim svjetlom Davidovih psalama, uvijek je tako *drzak* da se filologu diže kosa. Što da uopće počne kad pijetisti i druge krave iz Švapske uljepšavaju svoju bijednu svakidašnjicu i zadimljene sobičke svojega života "prstom Božjim" pretvarajući ih u čudo "Milosti", "Providnosti", "iskustva spasenja"! Najskromnija potrošnja duha, da ne kažem *pristojnosti*, morala bi uvjeriti te interpretatore u posvemašnju djetinjastost i nedostojnost zloporabe vještine Božjih prstiju. I s malom dozom pobožnosti u tijelu Bog, koji nas pravodobno izliječi od hunjavice ili nam zapovjedi da uđemo u kočiju baš kad se spusti jaka kiša, trebao bi nam biti tako apsurdan da bi ga se moralo ukinuti kad bi i postojao. Bog kao sluga, kao poštar, kao prodavač kalendara — zapravo, jednom riječju najgluplja moguća vrsta... "Božja Providnost", kako danas još vjeruje otprilike svaki treći čovjek u "učenoj Njemačkoj", bio bi prigovor Bogu, i jači se prigovor ne bi mogao ni zamisliti. I svakako prigovor Nijemcima!

53.

U činjenici da *mučenici* nešto dokazuju radi istine, ima vrlo malo istine, pa bih mogao zanimati da ni jedan mučenik nikada nije imao uopće ništa s istinom. Tonom, kojim mučenik istresa svijetu u lice svoju istinu, već se izražava takav niski stupanj intelektualnoga poštenja, takvu *tupost* za pitanje istine da i nije potrebno zanimati mučenika. Istina nije ništa što bi jedan imao a drugi ne bi: tako u najmanju ruku mogu o istini razmišljati seljaci ili seoski apostoli poput Luthera. Čovjek može biti siguran da prema stupnju savjestnosti u stvarima duha skromnost, *odricanje*, biva sve veće u tom pogledu. *Znati* pet stvari i blago odbiti znanje o *drugima*... "Istina", kako tu riječ shvaća svaki prorok, svaki sektaš, svaki slobodoumnik, svaki socijalist, svaki crkveni čovjek, potpuni je dokaz da još nisu ni počeli ona disciplina duha i samosvladavanje prijeko potrebni za pronalaženje nekakve male istine, kako god ona bila mala. Mučeničke smrti, usput rečeno, bile su velika nesreća u povijesti: *zavele su* ljude... Zaključak svih idiota, uključujući žene i narod, da stvar za koju netko ide u smrt (ili koja, poput prvoga kršćanstva, stvara čak epidemije bolesne želje za smrću) znači nešto — takav je zaključak snažno zakočio istraživanje, duh istraživanja i opreza. Mučenici su *naškodili* istini... Još i danas potrebna je samo sirovost proganjanja kako bi se takvu *sektaškom* odstupanju dalo *časno* ime. Kako? Mijenja li se nešto u vrijednosti neke stvari ako netko za nju daje život? Pogreška koja biva časnom pogreška je s većom draži zavođenja: vjerujete li, gospodo teolozi, kako ćemo vam dati povoda da za svoje laži stvarate mučenike? Nešto se pobija tako da se vrlo pažljivo stavi na led — na isti način pobijaju se i teolozi... Upravo to je u svjetskoj povijesti bila glupost svih progonitelja da su protivničkoj stvari dali častan privid — da su je obdarili fascinacijom mučeništva... Žena i danas kleči pred pogreškom, jer su joj rekli da je netko zbog toga umro na križu. *Je li onda križ argument?* — — No, o svim tim stvarima samo je jedan čovjek rekao što je već tisućljećima potrebno — *Zaratustra*.

Putem kojim su išli pisali su krvavo znakovlje, i njihova je glupost učila da se istina dokazuje krvlju.

No krv je najgori svjedok istine: krv truje i najčistije učenje pretvarajući ga još u ludilo i mržnju u srcima.

I ako bi netko išao kroz vatru za svoje učenje — što to dokazuje! Doista je bolje da vlastito učenje potekne od vatre koju je sam zapalio.

Ne dajmo se zavesti: veliki su duhovi skeptici. Zaratustra je skeptik. Jakost, *sloboda* što potječe od snage i nadsnage duha *dokazuje* se skepsom. Uvjereni ljudi ne dolaze uopće u obzir kad je posrijedi sve temeljno o vrijednosti i nevrijednosti. Uvjerenja su zatvori. Ne vidi se dovoljno daleko, ne vidi se *ispod* sebe: no, da bi se moglo raspravljati o vrijednosti i nevrijednosti, mora se vidjeti pet stotina uvjerenja *ispod* sebe — *iza* sebe... Duh koji hoće veliko, koji hoće i sredstva za to, nužno je skeptik. Oslobođenje od svake vrste uvjerenja *ubraja se* u jakost, *sposobnost* slobodnoga pogleda... Velika strast, temelj i moć njegova bića, još prosvjećenija, još despotskija od njega samoga, uzima u službu sav njegov intelekt; ne da mu da dvoji; čak ga potiče na bezbožna sredstva; u nekim okolnostima *priušti* mu uvjerenja. Uvjerenje kao *sredstvo*: mnogo se postiže samo pomoću uvjerenja. Velika strast treba, troši uvjerenja, ona im se ne podvrgava — zna da je suverena. — Obratno: potreba za vjerom, za bilo kojim bezuvjetnim da i ne, karlajlizam, ako mi se dopusti ta riječ, potreba je *slabosti*. Čovjek vjere, "vjernik" svake vrste obvezatno je ovisan čovjek — čovjek koji ne može *sebe* postaviti kao svrhu, koji uopće ne može postavljati ciljeve polazeći od samoga sebe. "Vjernik" ne pripada *sebi*, on može biti samo sredstvo, mora biti *potrošen*, potreban mu je netko tko će ga *trošiti*. Njegov instinkt odaje najveću počast moralu obesebljenja: na taj ga moral navodi sve, njegova pamet, njegovo iskustvo, njegova taština. Svaka vrsta vjere sama je po sebi izraz obesebljenja, samootuđenja... Uzme li se u obzir kako je velikoj većini ljudi potreban regulativ koji ih izvana obvezuje i učvršćuje, kako je prisila, u višem smislu *ropstvo*, jedini i krajnji uvjet pod kojim se čovjek slabe volje, pogotovu žena, razvija, shvatit će se i uvjerenje, "vjera". Čovjek s uvjerenjem nalazi u njemu kičmu. Mnoge stvari *ne* vidjeti, nikada biti nepristran, biti skroz-na-skroz pristran, imati strogu i potrebnu optiku u svim vrijednostima — samo je to uvjet da takva vrsta čovjeka uopće postoji. No time je ona suprotnost, *antagonist* istinitosti — istine... Vjerniku uopće nije dopušteno da savjesno razmišlja o pitanju "istinitog" i "neistinitog": biti pošten u tom pogledu značilo bi za njega odmah propasti. Patološka uvjetovanost njegove optike pretvara uvjerenoga fanatika — Savonarolu, Luthera, Rousseaua, Robespierrea, Saint-Simona — u tip suprotan jakom, *oslobođenom* duhu. No grandiozno držanje tih *bolesnih* duhova, tih pojmovnih epileptičara, djeluje na veliku masu — fanatici su slikoviti, čovječanstvo radije gleda geste negoli sluša *razloge*...

— Korak dalje u psihologiji uvjerenja, "vjere". Odavno razmišljam o tome nisu li uvjerenja opasniji neprijatelji istine od laži (*Menschliches, Allzumenschliches*²², Aforizam 54 i 483). Ovaj put postavio bih odlučno pitanje: postoji li uopće suprotnost između laži i uvjerenja? — Cijeli svijet to vjeruje; ali, što li sve ne vjeruje cijeli svijet! — Svako uvjerenje ima svoju povijest, svoje rane oblike, pokušaje i promašaje: ono *biva* uvjerenje kad već dugo *nije* uvjerenje, kad već više *gotovo i nije* uvjerenje. Kako? Ne bi li među tim embrionalnim oblicima uvjerenja mogla biti i laž? — Katkada je potrebna samo zamjena osoba: za sina postaje uvjerenje što je za oca još bila laž. — Za mene je laž *ne* htjeti vidjeti nešto što se vidi, ne htjeti nešto vidjeti *onako* kako se vidi: nije važno zbiva li se laž pred svjedocima ili bez svjedoka. Najubičajenija je laž ona kojom čovjek sam sebi laže; laganje drugima razmjerno je rijetko. Sada je to ne htjeti vidjeti ono što se vidi, to ne htjeti vidjeti *onako* kako se vidi gotovo prvi uvjet za sve koji su *stranka* u bilo kojem smislu: pristaša stranke nužno je lažljivac. Na primjer, njemački su povjesničari uvjereni da je Rim bio despotizam, da su

²² Ljudsko i suviše ljudsko (prev.)

Germani donijeli na svijet duh slobode: koja je razlika između toga uvjerenja i neke laži? Možemo li se još čuditi — kad sve stranke, instinktivno, pa i njemački povjesničari, čija su usta puna riječi morala — što moral gotovo zbog toga *i dalje traje*, što je on pristaši bilo koje strane prijeko potreban u svakom trenutku? — "To je *naše* uvjerenje: očitujemo ga pred cijelim svijetom, živimo i umiremo za njega — čast svemu što ima uvjerenja!" — Slične sam riječi čuo čak iz usta antisemita. Naprotiv, gospodo moja! Antisemit neće nipošto biti dostojniji poštovanja zato što laže iz principa... Svećenici, koji su u takvim stvarima istančaniji i veoma dobro razumiju prigovor sadržan u pojmu uvjerenja, to jest načelne lažljivosti, *zato što je* svrsishodna, preuzeli su od Židova mudru zamisao da na tom mjestu uvrste pojam "Bog", "Božja volja", "Božje otkrivenje". I Kant je sa svojim kategoričkim imperativom bio na istom putu: njegov je um u tome bio *praktičan*. — Ima pitanja u kojima čovjeku *nije* dopušteno odlučivati o istini i neistini; sva najviša pitanja, svi najviši problemi vrijednosti izvan su ljudskoga uma... Shvatiti granice uma — tek *to* je doista filozofija... Zašto je Bog dao čovjeku otkrivenje? Bi li Bog učinio nešto suvišno? Čovjek *ne može* sam od sebe znati što je dobro a što zlo, stoga ga je Bog učio svojoj volji... Moralna pouka: svećenik *ne* laže — pitanje "istinito" ili "neistinito" u onome o čemu svećenici govore uopće ne dopušta laganje. Naime, da bi *se* lagalo, moralo bi biti dopušteno odlučiti *što* je u tome istinito. No, upravo to čovjek *ne može*; svećenik je time samo glasnogovornik Boga. — Takav svećenički silogizam nije nipošto samo židovski i kršćanski: pravo na laž i *domišljatost* "otkrivenja" poklapa se s tipom svećenika, i dekadentnih i poganskih (— pogani su svi koji životu kažu "da", kojima je "Bog" riječ za veliko "da" svim stvarima) — "Zakon", "Božja volja", "sveta knjiga", "inspiracija" — sve su to samo riječi za uvjete *uz* koje svećenik dolazi vlast, *pomoću* kojih održava svoju vlast — na tim se pojmovima temelje sve svećeničke organizacije, svi svećenički ili filozofsko-svećenički oblici vladavine. "Sveta laž" — zajednička Konfuciju, Manuovu zakoniku, Muhamedu, kršćanskoj Crkvi: ima je i kod Platona. "Istina je tu": to znači, gdje god se to izgovori, da *svećenik laže*...

56.

Na posljatku, važno je u koju se *svrhu* laže. Kako u kršćanstvu nema "svetih" svrha, *prosvjeduje* protiv njegovih sredstava. Samo *zle* svrhe: trovanje, klevetanje, nijekanje života, preziranje tijela, omalovažavanje i samoobeščaćenje čovjeka grijehom — *dakle*, i njegova su sredstva zla. — Sa suprotnim osjećajem čitam *Manuov zakonik*, duhovno i nadmoćno djelo bez premca, i samo ga spomenuti istodobno s Biblijom bio bi grijeh prema *duhu*. Razlog je odmah jasan: iza njega stoji, u njemu jest, prava filozofija, ne samo rabinistički i praznovjerni judaizam odvratan mirisa — nudi i najrazmaženijem psihologu nešto u što će zagristi. *Nemojmo* zaboraviti ono glavno, temeljnu razliku od bilo koje Biblije: *plemeniti* staleži, filozofi i ratnici, zajedno s njim štite mnoštvo; posvuda plemenite vrijednosti, osjećaj savršenstva, vedro prihvaćanje života, osjećaj zadovoljstva sa samim sobom i životom — *sunce* obasjava cijelu knjigu. Sve ono na čemu kršćanstvo iskaljuje svoju nedokučivu prostotu, na primjer, na rađanju, ženi, braku, ovdje se obrađuje ozbiljno, s poštovanjem, s ljubavlju i s povjerenjem. Kako se zapravo može djeci i ženama dati u ruke knjiga s ovakvim ružnim izrazima: "zbog bludnosti neka svaki ima vlastitu ženu i svaka vlastitog muža: bolje je ženiti se nego izgarati od strasti"? I *smije* li se biti kršćaninom sve dotle dok je pojmom *immaculata conceptio*²³ kristijaniziran, to jest *okaljan* postanak čovjeka? ... Ne poznajem ni jednu knjigu u kojoj je ženi izrečeno toliko nježnosti i ljubaznosti koliko u Manuovu zakoniku; te stare sijede brade i sveci znaju biti pristojni prema ženama i taj je način možda nenadmašan. "Ženska usta", piše na jednom mjestu, "djevojačka prsa, djetinja molitva,

²³ Bezgrešno začeće (lat.)

žrtveni dim uvijek su čisti." Na drugom mjestu: "Nema ništa čistijeg od svjetlosti sunca, sjene krave, zraka, vode, vatre i djevojačkog daha." Posljednje mjesto — možda također sveta laž —: "Svi otvori na tijelu iznad pupka čisti su, a oni ispod njega nečisti su. Samo u djevojke cijelo je tijelo čisto."

57.

Bezbožnost kršćanskih sredstava možemo uhvatiti *in flagranti* ako se *kršćanska svrha* usporedi sa svrhom Manuova zakonika — ako tu najveću suprotnost svrha jarko osvijetlimo. Kritičar kršćanstva ne može izbjeći izvrgavanje kršćanstva *preziru*. Zakonik kakav je Manuov nastaje poput svakoga dobrog zakonika: on sažima iskustvo, mudrost i eksperimentalni moral dugih stoljeća, zaključuje, ne stvara više ništa. Uvjet za takvu kodifikaciju jest spoznaja da se sredstva za stjecanje autoriteta polagane i skupo stečene *istine* temeljito razlikuju od onih kojima bi se ona dokazivala. Zakonik nikada ne prikazuje korist, razloge, kazuistiku u pretpovijesti zakona: upravo time izgubio bi zapovjednički ton, ono "moraš", pretpostavku poslušnosti. Upravo u tome je problem. — U određenom trenutku razvitka jednoga naroda njegov najpromišljeniji sloj, to jest onaj koji može najdalje gledati iza i ispred sebe, objavljuje da je završeno iskustvo prema kojem treba živjeti — to jest, prema kojem se *može* živjeti. Njegov je cilj da žetva iz vremena eksperimenta i *lošeg* iskustva bude po mogućnosti bogata i potpuna. Iz toga slijedi da sada prije svega treba spriječiti daljnje eksperimentiranje, nastavak sadašnjega stanja vrijednosti, ispitivanje, odabiranje, kritiku vrijednosti *in infinitum*. Tome se suprotstavlja dvostruki zid: najprije *Otkrivenje*, to je tvrdnja da um tih zakona *ne* potječe od čovjeka, da nije tražen i nađen polako i s mnogim pogreškama, nego da je samo objavljen kao božansko podrijetlo, potpun, savršen, bez povijesti, dar, čudo... Zatim *tradicija*, to je tvrdnja da je zakon postojao već od pradavnih vremena, da je bezbožno, zločin prema predcima, sumnjati u njega. Autoritet zakona temelji se na ovim tezama; Bog ga je *dao*, predci su ga *proživjeli*. Viša racionalnost takva postupka sastoji se u namjeri da se svijest korak po korak potisne od ispravno shvaćena života (to jest, *dokazanoga* golemim i temeljito prosijanim iskustvom); tako da se postigne savršeni automatizam instinkta — ta pretpostavka za svako majstorstvo, svaku savršenost u umijeću života. Sastaviti zakonik kakav je Manuov znači dati ubuduće narodu pravo da postane majstor, da postane savršen — da teži k najvišem umijeću života. *Za to ga treba učiniti nesvjesnim*: to je svrha svake svete laži. — *Kastinski poredak*, najviši, vladajući zakon, samo je sankcioniranje *prirodnoga poretka*, prirodna zakonitost prvoga reda nad kojom samovolja, "moderna ideja" nema vlasti. U svakom zdravom društvu razlikuju se tri fiziološki različito gravitirajuća tipa, koji se međusobno uvjetuju, a svaki ima vlastitu higijenu, vlastito područje rada, vlastitu vrstu osjećanja savršenosti i majstorstva. Priroda, *ne* Manu, odjeljuje pretežito duhovne, pretežito mišićave i temperamentom jake i one treće, prosječne, koji se ne ističu ni prvim ni drugim — ovi posljednji su mnogobrojni, prvi su elita. Najgornja kasta — ja ih zovem *najmalobrojnijima* — ima kao savršena i privilegije najmalobrojnijih: oni trebaju predstavljati sreću, ljepotu i dobrotu na zemlji. Samo najduhovniji ljudi imaju dopuštenje za ljepotu, za lijepo: samo kod njih dobrota nije slabost. *Pulchrum est paucorum hominum*: dobro je privilegija. No, najmanje im je dopušteno ružno ponašanje ili pesimistički pogled, oko koje *nagrđuje* — pa i gnjev zbog općeg izgleda svijeta. Gnjev je privilegija čandale; pesimizam također. "*Svijet je savršen*" — tako govori instinkt najduhovnijih, potvrdni instinkt: nesavršenost, sve *ispod* nas, distancija, patos distancije, čak se i čandala ubraja u tu savršenost." Najduhovniji ljudi, kao *najjači*, nalaze sreću tamo gdje bi drugi našli propast: u labirintu, u okrutnosti prema sebi i drugima, u eksperimentu; njihovo je zadovoljstvo u samosvladavanju: asketizam biva kod njih priroda, potreba, instinkt. Tešku zadaću smatraju privilegijom, igrati se teretima koji tlače druge smatraju *odmorom*... Spoznaja — oblik asketizma. — Oni su ljudi najdostojniji

poštovanja: time se ne isključuje mogućnost da su najvedriji, najljubazniji. Oni vladaju, ne zato što to hoće, nego zato što *jesu*, nije im dopušteno da budu drugi. — *Drugi*: to su čuvari zakona, zaštitnici reda i sigurnosti, to su plemeniti ratnici, to je prije svega *kralj* kao najviša formula ratnika, suca i čuvara zakona. Ti drugi su egzekutiva najduhovnijih, ono najbliže što im pripada, koje ih oterećuje od svega *grubog* u vladarskom poslu — oni su njihova pratnja, njihova desna ruka, njihovi najbolji učenici. — U svemu tome, ponovimo, nema ništa samovoljno, ništa nije "napravljeno"; što je *drukčije*, napravljeno je — time je priroda razorena... Kastinski poredak, *poredak po rangu*, oblikuje samo najviši zakon samoga života, odjeljivanje triju tipova potrebno je za održanje društva, radi omogućavanja viših i najviših tipova — *nejednakost* prava tek je uvjet za postojanje prava uopće. — Pravo je privilegija. U svojem načinu postojanja svatko ima svoju privilegiju. Nemojmo podcijeniti privilegije *osrednjih*. Život usmjeren prema *visini* sve je naporniji — hladnoća se povećava, odgovornost se povećava. Visoka je kultura piramida: može stajati samo na širokoj osnovi, uvjet joj je ponajprije jaka i zdravo konsolidirana osrednjost. Obrt, trgovina, poljodjelstvo, *znanost*, najveći dio umjetnosti, jednom riječju cjelokupna *profesionalna* djelatnost, sukladni su potpuno samo osrednjim sposobnostima i željama: takvo što bilo bi deplasirano za iznimke, instinkt koji tome pripada proturječio bi i aristokratizmu i anarhizmu. Priroda određuje je li netko od javne koristi, kotač, funkcija: ne društvo, već vrsta *sreće* za koju je ta velika većina jedino sposobna, čini od njih inteligentne strojeve. Za osrednjega je sreća biti osrednji; majstorstvo u jednom, specijalnost je prirodni instinkt. Bilo bi potpuno nedostojno dubljega duha prigovarati osrednjosti kao takvoj. Ona sama *prijeko* je potrebna da iznimke mogu postojati: time je uvjetovana visoka kultura. Ako izniman čovjek upravo s osrednjima postupa blaže negoli prema sebi i sebi ravnima, ne čini to zato što je u srcu uljudan — to je jednostavno njegova *dužnost*... Koga najviše mrzim od današnje rulje? Socijalističku rulju, čandalske apostole koji potkopavaju instinkt, veselje, osjećaj zadovoljstva radnika svojim skromnim životom — koji ga čine zavidnim, koji ga uče osveti... Nepravda nije nikada u nejednakim pravima, nego u traženju "*jednakih*" prava... Što je *loše*? No, to sam već rekao: sve što potječe od slabosti, zavisti, *osvete*. — Anarhist i kršćanin istoga su podrijetla...

58.

Zapravo je važno poradi čega se laže: da li se time dobiva ili *uništava*. *Kršćanin* i *anarhist* mogu se potpuno izjednačiti: njihova svrha, njihov instinkt okrenuti su samo prema uništavanju. Dokaz za tu rečenicu treba samo pročitati iz povijesti: tamo je on zapanjujuće jasan. Upravo smo se upoznali s religijskim zakonodavstvom, čija je svrha bila, najviši uvjet za *cvjetanje* života, "ovjekovječiti" veliku organizaciju društva; kršćanstvo je otkrilo svoju misiju upravo u tome da dokrajči jednu takvu organizaciju, *zato što u njoj život cvjeta*. Ondje je trebalo upotrijebiti plodove uma stečene dugotrajnim eksperimentiranjem i neizvjesnošću radi dobiti u dalekoj budućnosti kako bi se postigla što veća, bogatija, potpunija žetva: ovdje je bilo obrnuto, žetva je preko noći bila zatrovana... Ono što je još postojalo *aere perennis*²⁴, to jest *Imperium Romanum*, najveličanstveniji dosad postignuti organizacijski oblik pod teškim uvjetima, bilo je, u usporedbi sa svim prije i svim poslije, krparija, petljancija, diletantizam — ti sveti anarhisti zadali su sebi "pobožnu dužnost" da ga unište, da unište "svijet", *to jest Imperium Romanum*, sve dok od njega nije ostao ni kamen na kamenu — pa su tada sami Germani i drugi prostaci mogli njime zavladatai... Kršćanin i anarhist, obojica dekadenti, obojica nesposobni djelovati drukčije negoli rušenjem, trovanjem, zatiranjem, *krvoločnošću*, obojica s instinktom *zaklete mržnje* prema svemu što čvrsto stoji, što je veliko, što je trajno, što životu obećava budućnost... Kršćanstvo je bilo vampir Rimskoga Carstva —

²⁴ Trajnije od bronce (lat.)

ono je preko noći onemogućilo golemo djelo Rimljana da prošire sferu utjecaja velike kulture *pred kojom je stajala budućnost*. — Zar još nije jasno? *Imperium Romanum*, kojeg poznajemo, o kojem nas sve više uči povijest rimske provincije, to umjetničko djelo u velikom stilu, najdostojnije divljenja, bilo je početak, gradili su ga s namjerom da se *dokazuje* tisućljećima — još se do danas nikada nije tako gradilo, niti sanjalo o tome da se gradi u istim razmjerima *sub specie aeterni!* — Ta je organizacija bila dovoljno čvrsta da izdrži loše careve: slučajna pojava nekih osoba ne smije u takvim okolnostima ni na što utjecati — *prvo* načelo svake velike arhitekture. No ona nije bilo dovoljno čvrsta za *najpokvareniju* vrstu pokvarenosti, za *kršćane*... Ta potajna gamad, koja se noću, u magli, dvosmislena, prišuljala svim pojedincima i iz svakog pojedinca isisala žar za *istinitim*, općenito instinkt za *realnosti*, ta kukavička, feminizirana i sladunjava banda postupno je otuđila "duše" toj golemoj konstrukciji — te dragocjene, muški plemenite prirode koji su u dobru za Rim vidjeli dobro za sebe, svoju zbilju, svoj *ponos*. Licemjerno prikrađanje, tajno sastančenje, mračni pojmovi poput pakla, poput žrtava nevinih, poput *unio mystica* u pijenju krvi, a nadasve polagano podjarivanje osvetničke vatre, čandalske vatre — *to* je zavladao Rimom, ista vrsta religije kojoj je već u preegzistencijalnom obliku Epikur objavio rat. Treba samo čitati Lukrecija kako bi se shvatilo protiv čega se Epikur borio, *ne* protiv poganstva nego protiv "kršćanstva", hoću reći, protiv kvarenja duša pojmom krivnje, kazne i besmrtnosti. — Borio se protiv *podzemnih* kultova, protiv cijeloga latentnog kršćanstva — poricanje besmrtnosti bilo je već u ono doba stvarno *otkupljenje*. — I Epikur bi bio pobijedio, svaki je vrijedni duh u rimskom carstvu bio epikurejac: *a tada se pojavio Pavao*... Pavao, genij, utjelovljenje čandalske mržnje prema Rimu, prema "svijetu", Židov, *vječni Žid par excellence*... Shvatio je kako se pomoću maloga sektaškog kršćanskog pokreta, udaljenog od židovstva, može zapaliti "svjetski požar", kako se simbolom "Bog na križu" sve što je dolje, sve što se potajno buni, sve naslijeđe anarhističkih rovarjenja, može zbrojiti i dobiti golemu moć. "Spasenje dolazi od Židova." — Kršćanstvo kao formula kako bi se nadmašili svakovrsni podzemni kultovi, na primjer Ozirisovi, velike Majke, Mitrini — *i* zbrojili: u tome je Pavlov genij. Njegov je instinkt u tome bio vrlo siguran, pa je predstave, kojima su opčinjavale čandalske religije, s bespoštednim nasiljem nad istinom, stavio u usta svojega izmišljenog "spasitelja", i ne samo u usta — tako da je iz njega *napravio* nešto što je i Mitrin svećenik mogao shvatiti... To je bio njegov trenutak u Damasku: shvatio je da mu je vjera u besmrtnost i te kako *potrebna* kako bi obezvrijedio "svijet", da će pojam "pakao" zavladata i Rimom — da se "onostranošću" *ubija život*... Nihilist i kršćanin slažu se, i ne samo to...

Uzalud sav trud antičkoga svijeta: nemam riječi da izrazim osjećaj za nešto tako grozno. — A s obzirom na to da je njihov rad bio pregrad, da su bili s granitnom samosviješću tek postavljeni temelji za tisućljetni rad, sav je *smisao* antičkoga svijeta uzaludan!... Čemu Grci? čemu Rimljani? — Sve pretpostavke za učenu kulturu, sve znanstvene *metode* već su postojale, već je postojala velika, neusporediva umjetnost dobrog čitanja — ta pretpostavka za tradiciju kulture, za jedinstvo znanosti; prirodnoznanstvo u savezu s matematikom i mehanikom, bilo je na najboljem putu — *smisao za činjenice*, posljednji i najvredniji od svih, imao je svoje škole, svoju višestoljetnu tradiciju. Je li to jasno? Sve je *bitno* otkriveno kako bi se moglo latiti posla: — metode, mora se reći deset puta, *jesu* ono bitno, a i najteže, a i ono čemu se najdulje opiru običaji i lijenost. Ono što smo danas osvojili s neizrecivim samosvladavanjem — jer još nekako imamo u tijelu sve te loše, kršćanske, instinkte — slobodan pogled na realnost, opreznu ruku, strpljenje i strogost u najmanjim stvarima, potpuno *poštenje* spoznaje — već je postojalo! već prije više od dvije tisuće godina! *I*, uz to, dobar, istančan osjećaj za takt i ukus! *Ne* kao dresura mozga! *Ne* kao

"njemačko" obrazovanje sa sirovim ponašanjem! Nego kao tijelo, kao gesta, kao instinkt — jednom riječju, kao realnost... *Sve uzalud!* Preko noći samo još sjećanje! — Grci! Rimljani! Plemenitost instinkta, ukusa, metodično istraživanje, genij organizacije i uprave, vjera, *volja* za ljudsku budućnost, veliko Da za sve vidljivo kao *Imperium Romanum*, vidljivo za sva osjetila, veliki stil koji više nije samo umjetnost, nego realnost, istina, *život*... I kojega ne razori prirodna katastrofa! I kojega ne pregaziše Germani i drugi divljaci! Nego ga razoriše lukavi, tajni, nevidljivi, slabokrvni vampiri! Ne pobijediše ga — samo ga isisaše!... *Zavladala* je skrivena želja za osvetom, sitna zavist! Sve bijedno, patničko, poharano zlim osjećajima, *sav svijet geta* za dušu odjednom se našao *na vrhu!* — — Treba samo pročitati bilo kojega kršćanskog agitatora, na primjer svetoga Augustina, kako bismo shvatili, *nanjušili kakvo* se to prljavo društvo našlo na vrhu. Čovjek bi se i te kako prevario kad bi pretpostavio da je u tih vođa kršćanskoga pokreta nedostajalo nekakva razuma — o, pametni su, pametni do svetosti, ta gospoda crkveni oci! Nedostaje im nešto posve drugo. Priroda ih je zapustila, zaboravila ih je obdariti skromnim mirazom poštenih, pristojnih, *čistih* instinkata... Među nama, oni i nisu muškarci... Kad islam prezire kršćanstvo, ima tisuću puta pravo: u islamu su *muškarci* uvjet...

60.

Kršćanstvo nam je oduzelo žetvu antičke kulture, a poslije i žetvu *islamske* kulture. Čudesni maurski svijet kulture u Španjolskoj, *nama* zapravo srodniji, po ukusu i sklonosti bliži od Rima i Grčke, bio je *pregažen* — ne kažem kakvim nogama — zašto? Zato što je nastao zahvaljujući plemenitim, muškim instinktima, zato što je rekao Da životu i još k tome svijetu s rijetkim i rafiniranim dragocjenostima maurskoga života!... Križari su poslije ratovali protiv nečega, premda bi im bolje pristajalo da pred tim puzali — protiv kulture pred kojom bi se i samo naše devetnaesto stoljeće doimalo vrlo siromašnim, vrlo "kasnim". — Oni su, dakako, htjeli pljačkati: Istok je bio bogat... Pustimo predrasude! Križarski ratovi — više gusarstvo, ništa drugo! — Njemačko plemstvo, zapravo vikinško plemstvo našlo se time u svom elementu: Crkva je i predobro znala čime se *pridobiva* njemačko plemstvo... Njemačko plemstvo, uvijek "Švicarci" Crkve, uvijek u službi loših instinkata Crkve — ali *dobro plaćeno*... Crkva je upravo njemačkim mačevima, njemačkom krvlju i smjelošću vodila nepomirljivi rat protiv svega plemenitog na zemlji! To pobuđuje mnoštvo bolnih pitanja. Njemačkoga plemstva gotovo nema u povijesti više kulture: razlog se naslućuje... Kršćanstvo, alkohol — ta dva *velika* sredstva pokvarenosti... Zapravo, nije trebalo biti izbora između islama i kršćanstva, kao ni između Arapina i Židova. Nisu trebali birati. Odlučeno je, nikomu nije dopušteno da još i bira. Ili *jesi* čandala ili *nisi*... "Rat protiv Rima do posljednje kapi krvi! Mir, prijateljstvo s islamom": tako je osjećao, tako je *učinio* onaj veliki slobodoumnik, genij među njemačkim carevima, Friedrich Drugi. Što? Mora li Nijemac najprije biti genij, najprije slobodoumnik da bi *pristojno* osjećao? — Ne shvaćam kako je Nijemac mogao *kršćanski* osjećati...

61.

Ovdje je potrebno dotaknuti se sjećanja koje je za Nijemce još stotinu puta neugodnije. Nijemci su lišili Europu posljednje velike kulturne žetve koju je Europa morala poznjeti — *renesanse*. Je li konačno jasno, *hoće* li ljudi da bude jasno *što* je bila renesansa? *Ponovno vrednovanje kršćanskih vrijednosti*, pokušaj da se svim sredstvima, svim instinktima, svom genijalnošću omogući pobjeda *plemenitih* vrijednosti... Dosad je bio samo *ovaj* rat, dosad nije bilo presudnijega pitanja od pitanja renesanse — *moje* pitanje je i njezino pitanje —: još nije bilo ni načelnijega, neposrednijeg i strože vođenog oblika *napada* sa cijele linije bojišta usmjerenoga u samo središte! *Napasti* presudno mjesto, samo sjedište

kršćanstva, dovesti tamo na prijestolje *plemenite* vrijednosti, hoću reći *unijeti* ih u instinkte, najniže potrebe i želje onih koji tu vladaju... Pred sobom vidim *mogućnost* potpuno nadzemaljske čari i kolorističke privlačnosti, čini mi se da blista u svojoj jezivoj, istančanoj ljepoti, da u njoj djeluje umjetnost, tako božanska, tako đavolski božanska da bi se za drugom takvom mogućnošću tisućljećima uzalud tragalo; vidim prizor, vrlo smišljen, istodobno čudesno paradoksalan, koji bi potaknuo sva olimpska božanstva na besmrtni smijeh — *Cesare Borgia kao papa*... Jesam li jasan?... E pa, *to* bi bila pobjeda koju danas tražim samo *ja* — : time bi kršćanstvo bilo *ukinuto!* — Što se dogodilo? Njemački redovnik, Luther, došao je u Rim. Taj redovnik, sa svim osvetoljubivim instinktima unesrećena svećenika, pobunio se u Rimu *protiv* renesanse... Umjesto da s najdubljom zahvalnošću shvati tu veličanstvenost koja se zbila, svladavanje kršćanstva u njegovu *sjedištu* — njegova se mržnja znala samo nahraniti tim prizorom. Religiozan čovjek misli samo na sebe. — Luther je vidio *pokvarenost* papinstva kad se upravo suprotno moglo objeručke zgrabiti; stara pokvarenost, *peccatum originale*, kršćanstvo više *nije* sjedilo na papinskoj stolici! Nego život! Nego trijumf života! Nego veliko Da svim uzvišenim, lijepim, drskim stvarima!... I Luther je *ponovno uspostavio Crkvu*: napao ju je... Renesansa — događaj bez smisla, velika *uzaludnosti* — Ah, ti Nijemci, koliko li su nas već stajali! Uzalud — to je oduvijek bilo *djelo* Nijemaca. — Reformacija; Leibniz; Kant i takozvana njemačka filozofija; ratovi za oslobođenje od Napoleona; carstvo — svaki put nekakva uzaludnost za nešto što je već postojalo, za nešto *nepovratno*... To su *moji* neprijatelji, priznajem, ti Nijemci: prezirem u njima sve nečistoće pojmova i vrijednosti, *kukavičluka* od svakoga časnog Da i Ne. Već gotovo jedno tisućljeće zamrsili su i zapetljali sve čega su se dotaknuli. Sve polovičnosti — tri osmine od svega! — u svemu od čega Europa boluje imaju na savjesti — imaju na duši i dosad najnečistiju vrstu kršćanstva, najneopoziviju, protestantizam... Ako se ne uzmogne obračunati se s kršćanstvom, bit će krivi *Nijemci*...

62.

Došao sam do svršetka i izričem presudu. *Osuđujem* kršćanstvo, protiv kršćanske Crkve najveću od svih optužbi koju je ikad tužitelj izrekao. Za mene je to najveća pokvarenost koju mogu zamisliti; ona je pokazala spremnost za njeveću moguću pokvarenost. Kršćanska je Crkva sve oštetila svojom pokvarenošću, svaku je vrijednost obezvijedila, od svake istina napravila laž, od svake čestitosti duševnu podlost. I još se netko usudi pričati mi o njezinim "humanitarnim" blagoslovima! *Ukinuće* bilo kojega teškog stanja protivilo se njezinoj najdubljoj korisnosti — ona je živjela od teških stanja, *stvarala* je teška stanja kako bi ovjekovječila *sebe*... Crv grijeha, na primjer: tek tom je nevoljom Crkva obogatila čovječanstvo! — "Jednakost duša pred Bogom", ta himbenost, taj *izgovor* za mržnje svih podlaca, to eksplozivno sredstvo pojma, koji je na poslijetku postao revolucija, moderna ideja i princip propasti za cijeli društveni poredak — *kršćanski* je dinamit... "Humanitarni" blagoslovi kršćanstva! Uzgojiti od *humanitasa* proturječje sama sebe, umijeće samooskvrnuća, volju za laž po svaku cijenu, gnušanje, prezir svih dobrih i čestitih instinkata! — I to bi mi bili blagoslovi kršćanstva! — Parazitstvo kao *jedina* praksa Crkve; svojim idealom anemičnosti, idealom "svetosti", ispiti svaku krv, svaku ljubav, svaku nadu u život; onostranost kao volja za nijekanje svake realnosti; križ kao znak raspoznavanja za dosad najpodzemniju zavjeru — protiv zdravlja, ljepote, uspjelosti, smjelosti, duha, *dobrote* duše, *protiv samoga života*...

Tu vječnu optužbu protiv kršćanstva ispisat ću na svim zidovima gdje god ih ima — imam slova da će i slijepci progledati... Nazivam kršćanstvo velikim prokletstvom, velikom i najdubljom pokvarenošću, velikim instinktom mržnje, kojemu ni jedno sredstvo nije dovoljno otrovno, tajno, podzemno, *malo* — nazivam ga besmrtnom mrljom čovječanstva...

I računamo *vrijeme* nakon toga *dies nefastusa*²⁵ kojim je počela zla sudbina — nakon prvoga dana kršćanstva! — *Zašto ne radije poslije njegova posljednjega? — Poslije današnjega? —* Ponovno vrednovanje svih vrijednosti!...

Zakon protiv kršćanstva

Donesen na Dan spasa, prvoga dana godine prve
(— dne 30. rujna 1888. lažnoga kalendara)

*Bespoštedni rat protiv poroka:
porok je kršćanstvo*

Prva odredba. — Poročne su sve vrste protuprirode. Najporočnija vrsta čovjeka jest svećenik: on *poučava* protuprirodnost. Protiv svećenika ne postoje razlozi, postoji kaznionica.

Druga odredba. — Svako sudjelovanje na službi Božjoj atentat je na javno ćudoređe. Treba biti okrutniji prema protestantima negoli prema katolicima, okrutniji prema liberalnim protestantima negoli prema strogim vjernicima. Zločinstvo što smo kršćani raste za onoliko koliko smo bliži znanosti. Stoga je *filozof* zločinac nad zločincima.

Treća odredba. — Prokleta mjesto, na kojemu kršćanstvo liježe baziliskova jaja, treba savrniti sa zemljom i kao *zloglasno* mjesto biti prepast svekolikom potomstvu. Na njemu treba uzgajati zmijske otrovnice.

Četvrta odredba. — Propovijedanje nevinosti javno je poticanje protuprirodnosti. Svako preziranje spolnoga života, svako onečišćenje toga života pojmom "nečist" pravi je grijeh prema svetom duhu života.

Peta odredba. — Treba prognati onoga tko jede sa svećenikom za istim stolom: čovjek se time ekskomunicira iz časnoga društva. Svećenik je *naš* čandala — treba ga izopćiti, izgladniti i otjerati ga u pustinju bilo koje vrste.

Šesta odredba. — "Svetu" povijest treba nazvati imenom koje zaslužuje, nazvati je *prokletom* poviješću; riječi "bog", "otkupitelj", "spasitelj", "svetac" treba rabiti kao psovke, kao zločinačke znakove.

Sedma odredba. — Ostalo slijedi iz toga.

²⁵ Zlokoban dan (lat.)

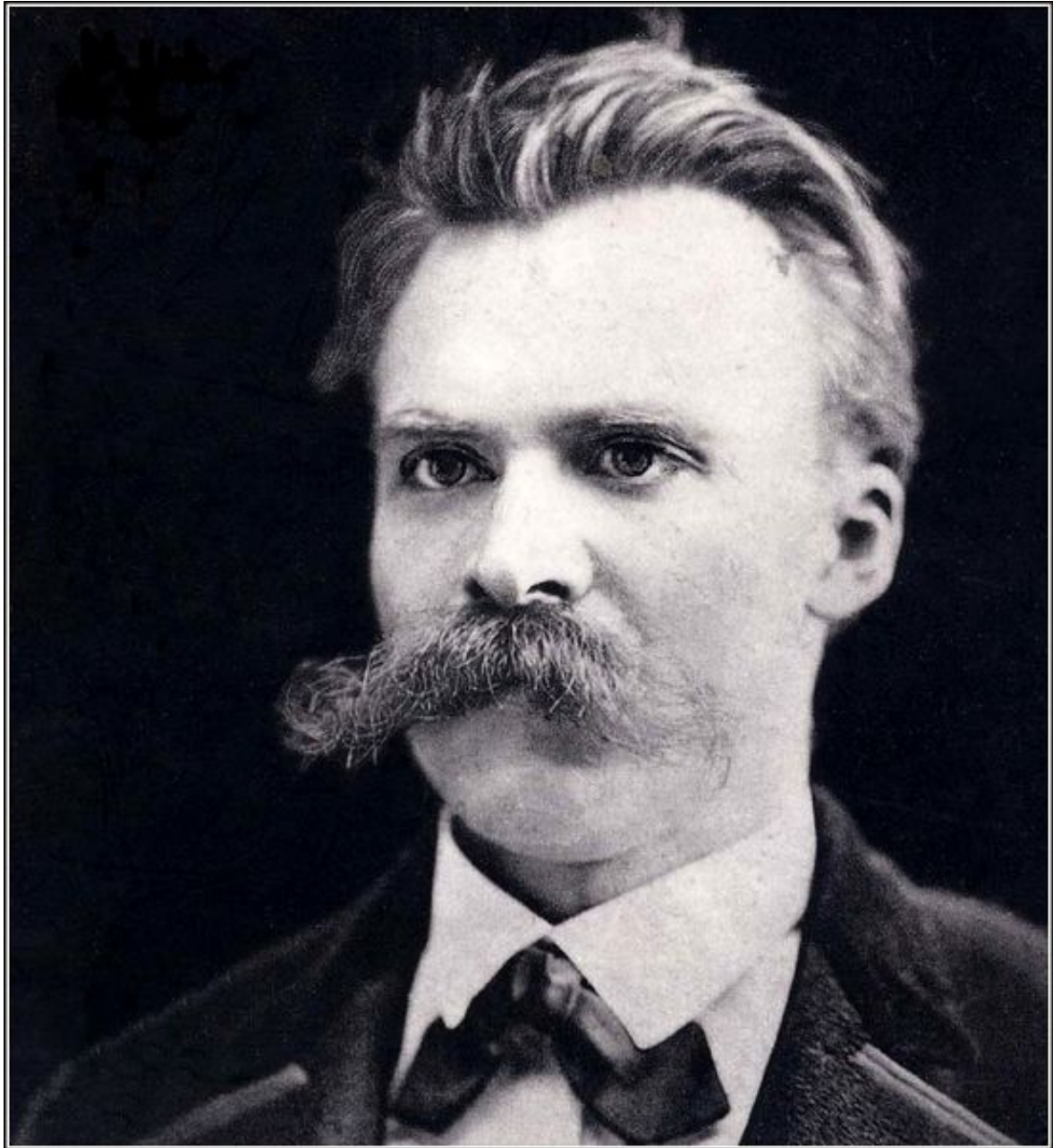

kolovoz 1999.
IZVORI Zagreb

Naslov ANTIKRIST doslovno preveden znači "antikršćanin" (*der Antichrist — der Christ*, njemački *kršćanin*). Riječ Antikrist označava obično onoga koji je protiv (*anti*, grčki) Krista i neprijatelj kršćanske religije, ali je ta riječ u povijesti Crkve imala još jedno značenje: *Antikrist* = *varalica*, koji je došavši nešto ranije, *prije* (*ante*, latinski) uspona kršćanstva, pokušao osnovati religiju suprotnu Kristovoj. Čini se da je na ovo crkveno značenje mislio i sam Nietzsche, kako to pokazuje rečenica iz njegovoga pisma Malvidi von Meisenburg: "Želite li novo ime za mene? Crkveni jezik raspolaže jednim: ja sam — *Antikrist*."

Da je svatko kao "besmrtna duša" jednak svakomu, da u zajedništvu svih bića "spasenje" svakoga pojedinca smije zahtijevati vječnu važnost, da sitni udvorice i u tri četvrtine ljudi smiju zamišljati kako se zbog njih stalno krše zakoni prirode — takvo uzvisivanje svih vrsta samoljublja unedogled, *do besramnosti*, ne može se žigosati s dovoljno prezira. Pa ipak, kršćanstvo zahvaljuje na svojoj pobjedi *upravo tom* bijednom laskanju osobnoj taštini — upravo je time pridobilo za sebe sve što nije uspjelo, sve pobunjenički nastrojeno, sve što je pošlo krivim putem, sav ljudski izrod i smeće. "Spas duše" — jasnije rečeno: "svijet se vrti oko mene"...

(*Friedrich Nietzsche - ANTIKRIST str. 24*)

Friedrich Nietzsche (1844.-1900.) je u svom kratkom životu od svega dvadesetak stvaralačkih godina ostavio umjetnički opus takva intenziteta i čudesne unutarnje snage da ćemo, ako posjedujemo imalo sluha i senzibiliteta za neke dubine te njegove simfonije, ostati impresionirani i potreseni i onda kad čitavo naše biće govori protiv teza koje je zastupao... U svakoj novoj knjizi on zapravo samome sebi priča svoj život, svoja iskustva, svoju samotnost, prokletstva i sumnje. To je doista uvijek samoprikazivanje *umjetnika*.

Danko Grlić